

Kedves, kedvtornász
Gábor diákunk részlettét
924. 18 2. rész

AZ ÖTVEN ÉV ELŐTTI KAPOSVÁR ÉS FELLENDÜLÉSÉNEK KORSZAKA.

943. 9
F 57

IRTA:

DR. FEKETE GYULA.

MEGYEI KÖNYVTÁR
4143223
TAPOSVÁR

All. ellen.
2002/2003

1776

Az ötven év előtti Kaposvár.

I.

A mult század második felének elején, gyermekkoromban, a 6—7 ezer lakósu Kaposvár alig különbözött egy nagyobb falutól, vagy kisebb mezővárostól.

Vegyük szemügyre először is a város akkori külső képét.

Ugyszólván egyetlen utcája volt, mely az akkor még Pécs—Varasdinak nevezett államiut hosszában húzódott az u. n. Ciglitől a Korona-, akkor Hosszu utcának nevezett Berzsenyi-utcán át a Kanizsai utcáig.

E hosszu mintegy 3 km. utnak alig voltak utcai mellékkiiágazásai és amik voltak, azok is többnyire a vidékre vezető közutak mentén alakultak több-kevesebb épületből.

Ilyen volt a Kaposfüred felé vezető Füredi-utca és Pap-utca (jelenleg Zárda-utca) és ilyen volt a Sétatér-utcán kívül, mely jelenleg Irányi Dániel-utca nevét viseli, az Anna-utca és a jelenleg Teleky-utca nevet viselő Gilice-utca, amelyek a Zselicség felé vezető utat képezték, végül a Vár-utca, mely a Kapos csatornáig húzódott.

Az Anna- és a Teleky-utcák a jelenlegi Baross-utcáig sem értek le és az Irányi Dániel-utca tengelyébe eső kocsinon jártunk gyalog és kocsin a kaposhegyi szőlőkbe és sétatérre, mindaddig szabadon, míg a vasut ki nem épült és a jelenlegi gyalog-felüljáró helyén kis vasuti őrházból tíz percenként ki bejáró űr a sorompókat ki nem nyitogatta.

A Kanizsai-utca sem nyulott le akkor még a jelenlegi Hazai Malom ipartelepéig, amelynek helyén akkor a Pap Sárának nevezett tócsa díszlett és abban gyermekek fürödtek, sőt fultak bele; míg a Kanizsai-

utca végének északi dombos oldalán tanyázott a községi csordás és kanász, akik amikor kihajtottak a cseri legelőre, vagy előtte a Kapos csatorna mentén elvonuló berekbe, vagy onnét hazaeresztettek, olyan port vertek fel állataikkal a mészköves főutcák tenyérnyi vastag porából még a Megyeház előtt is, hogy annak felhői becsületére váltak volna az akkortájt sárgaföldig lenézett Szennának.

A Cigli-utca, mely nevét valószínűleg a végében fekvő egykori téglavető német elnevezéséből vehette, a Virág-utca sarkán lévő, jelenlegi épületig terjedt, mely épület eleinte utszéli hercegi kocsmá volt, későbbi községi ovoda, majd elemi iskola.

Ily körülmények között akkor még hírük-poruk sem volt a jelenleg pompás Eszterházy-utca díszes palotáinak, az attól északra huzódó Árpád-, Ezredév-, Szent Imre-, Tallián Gyula-, Damjanich-utcának, Honvéd-térnek, Arany-, Petőfi-, Meggyes-, Dülő-, más oldalról az Apponyi Albert-, Tisza István-, Katona József-, Szigetvári-utcáknak.

A lakóházak nem voltak az utcában tűzfalakkal összeérő zárt sorokban építve, hanem jó falusi módra az udvarban hosszában álltak, tűzfalakkal az utcavonalon, úgy ahogy ma is látni pl. a Teleky-utca 12., Fő-utca 41., 43. számú házaknál. Az utca felől ennek folytán beépítetlen részeken az udvar az utcától földbe erősített karókkal volt legtöbb helyen elkertelve és a karókat a felső keskenyebb szélükön, vesszőfonásokkal erősítették össze; ilyen vesszőfonású kerítések voltak sokáig láthatók a mostani Fő-utca 21. szám alatti u. n. Somssich-féle ház helyén is (ahol Makfalvay főispán ügyvédi irodája volt) és ugyanily kerítés vette körül azt a területet, mely ennek átellenében fekszik és rajta a Somogy megyei Takarékpénztárnak korábbi székháza áll, mely karóval körülvett belterület közepén olyan bódészerű mészárszék állott, amilyen pl. most az Erzsébet-ut végére épített kis dohánytőzsde.

Az uttestek csak a fentemlitett Pécs—Varasdi állami ut vonalán voltak kövezve, míg a mellékutcákban a mészkőburkolat is hiányzott. A gyalogjárók, már ott, ahol, csuszamlós és sáros téglával voltak

fedve és azok mentén utcahosszat árok vonult, amelybe az udvarokból a szennyvizet vezették és ezek vizétől és miazmáitól ez árkokat csak a kiadós záporok tisztogatták meg.

Az Eszterházy-utcától északra fekvő fensík, beleértve a Nemzeti Casinó, Igazságügyi Palota, református templom és a tüzoltó laktanyává alakított u. n. magtár telkeit, Internátust, stb., az Eszterházy hercegi uradalom gazdasági udvara, majorja és pajtáskertje volt, nagy terjedelmű faraktárral együtt, néhány tisztilakkal a jelenlegi Németh István-utcának Zárda-utca felőli bejáratánál.

A Honvéd-tér, illetőleg a jelenlegi Hunyadi-tér a sportteleppel és tisztviselői teleppel együtt mezőgazdaságilag művelt területek voltak a Damjanich és Tallán Gyula-utcával egyetemben.

A jelenlegi Rákóczi-tér amelyen most a Városi Színház pompázik, a mögötte fekvő és a parkirozás előtt álló Piac-térrel akkor még csak az Anna és Irányi Dániel-utcán át volt megközelíthető, mert a jelenleg Gr. Tisza István nevét viselő utcát, mely korábban János-utca volt, voltaképpen dr. Vaszary János ügyvéd létesítette, akinek háza az Irányi Dániel-utcában feküdt és kertje a János-utcaig ért és sikerült neki az Irányi Dániel-utcai házbirtokosok kerti érdekelttségét egy kalap alá hozni, ezen nevéből nevezett utcának megnyitására.

Magán a Rákóczi-térnek azon pontján, hol most az Albrecht főhg. nevét viselő 44. gy. ezred obeliszkje áll, az Eszterházy hercegi uradalomnak két szalmával fedett füstös konyháju — így nevezték a kémény nélkülieket — cselédháza volt egyedül látható, előttük karókból összetakolt disznó- és baromfiólakkal. E cselédháznak még bekerített udvaruk sem volt és az egész Rákóczi-tér szabad liba és sertéslegelőként tartozott hozzájuk. Most a megyeház háta megett parkirozás alatt álló tér sem létezett; azon területen húzódtak végig a Telek-utca mentén a tuberkolotikus bacillusokkal fertőzött földszintes megyei fogházak és a megyeház udvarából egységes zárt területet képező alsó udvarban tanyázott a „várnagy”, a fogházórság,

míg a kir. ügyészség az udvari keresztépületben, a törvényszék a megyeház főépületének második emeletén a keleti szárnyon volt elhelyezve, ott, ahol most a megyei árvaszék székel.

Igen természetes, hogy a Kossuth-téren akkor nem volt Kossuth-szobor és a jelenlegi Erzsébet-ut helyett a Berzsényi-, Vár és Korona-utca betorkolásánál kiszélesedő terület a jelenleg Széchenyi-térnek nevezett rész szolgált akkor nem csak heti, de országos vásár céljaira is.

A Donner városrészen, mely nevét egykori városbírájától vette, az első épületek azok voltak, melyeket a nevezett svájci stilben, faterasszal kirándulóhelyül épített a Szigetvári-ut elején lévő domboldalra és hivogatólag integetett a sétátéren járóknak, de a Kapos balpartjáról is messziről láthatólag. Sem a Máv., sem a vicinális uttestek akkor még a sétátérnek a balpartra való átnyulását nem akadályozták.

A mostani Szigetvári- és Nyár-utcák között elterülő épületek helyén volt a megyei gimnáziumi tanárok illetményeihez tartozó terjedelmes kert, melynek terményeit természetben élvezték.

A Donner városrész a Szigetvári-utcával, Iszák hegygel akkor alakult át új városrésszé, amikor nem volt még a városnak továbbfejlődésére tervszerűleg előre kijelölt és megszerezhető tere. Így létesült az u. n. Cseri városrész is, egyéni kezdeményezésből és benépesült akkor, mikor a Máv. műhelye részére a Cser előtti terület lett kijelölve és csakhamar utána terelődött a vasgyár, sörgyár, vízvezetéki tartály, aggápolda, stb.

Míg a Pécsi-utcai városrész a Mir. cukorgyárával kapcsolatosan fejlődött ki, amikor M. Á. Hitelbank a kaposvári hercegi uradalom haszonbérlejeként vonult be 1890. november 1-én városunkba és létesítette az ottani nagy erőtelepet, kibővítette és modernizálta kereskedelmi malmát; majd a város is odaterelte a közvágóhidat, szennyvizmedencét, stb.

Vízvezetéknek, közvilágításnak, szennyviz és csapadécsatornázásnak természetesen akkor még nyoma sem volt. Minden háznak meg volt a maga csigás vagy

szivattyus, esetleg még gémes kutja és kézilámpája az éjjeli setétben való utcai járás-keléshez.

II.

Ha már a város akkori külső vázlata után nevezetesebb épületeit akarjuk sorra venni, — azokkal hamarosan készen leszünk.

Nevezetesebb épület alatt azon időben nem értettünk mást, mint amelyik legalább is egy fejjel magasabb volt a többi földszintes épületnél, tehát legalább is egyemeletes. Művészeti stíl tekintetében azonban igényeket nem szabad táplálnunk.

Hiszen a r. k. plebániatemplom is még 1886. végén *Tandor Ottó* műegyetemi tanár tervei alapján nyerte csak jelenlegi művészi kiképzését. Ref. templomról és az evangélikusokéről akkor még szó sem volt és a jelenlegi zsidó templom is sokkal kisebbszerű volt akkor a mai méreteinél.

A város kimagaslóbb épülete akkor a kétemeletes mostani megyeház volt, mely tömegével és előkelő egyszerűségével imponált; azon időben szintje is magasabb volt, mert az időközi közuti és járdai burkolások fölemelése sokat lefaragott az épület magasságából. A megyeház nagytermében, akkori felírása szerint „nagy palotájában” tartattak nemcsak a megyegyűlések, ott folytak le nemcsak az országgyűlési képviselőválasztások, hanem a hangversenyek, műkedvelő előadások és a megyei bálók, amelyekhez a főispáni és alispáni lakosztályok is rendelkezésre állottak s ez annyiival könnyebb volt, mert a főispán csak a megyegyűlésre hajtatott be négyes fogatán és az alispán is több időt töltött birtokán, mint a megyei székházban.

A megyeház udvarán levő keresztépület is akkor még csak egyemeletes volt, alul istállókkal, míg az emeleten a megyei levéltárral, mely arról volt nevezetes, hogy ott iratokat megtalálni nem lehetett, aminek magyarázata — *Nagy Lajos* akkori levéltáros szerint — az volt, hogy az ügyeket nem járásonként, hanem a szolgabírák nevei szerint kezelték és senki sem volt képes megmondani, hogy bizonyos időpontban ki volt az akkori szolgabíró, aki az ügyiratokban eljár.

Az udvari keresztépületre a második emelet csak akkor került, amikor már az államépítészeti és erdészeti hivatalok is életre keltek, de mindkét hivatal elég szerény volt ahhoz, hogy az épület egyik szárnyán helyt adott *Sárközy* Bélának, a megyeházban lakó legelső központi főszolgabírónak és családjának. E keresztépület földszinti része egész szélességében istálló volt a megyei urak fogatai részére. A kétemeletessé vált ezen keresztépülettől délre, a mostani Teleky-téren feküdtek a fogházak, az előttük elterülő udvarral és kerttel.

A városnak második legnevezetesebb épülete a Mária Terézia-korabeli stilben épült herceg Esterházy-féle uradalmi kastély volt, mely a Fő-utca 1. szám alatt jelenleg a Mezőgazdasági Iparrésztársaság központi igazgatóságának székhelyét képezi. *Csokonai Vitéz Mihály* Dorottya-jának, vagyis „A dámák diadalá”-nak színhelye ezen épület és abból azt lehet következtetni, hogy a megyei multságok időnként ezen egyik legrégebbi épületben is tartattak. Ezen kastély udvara szintén tele volt istállókkal, volt nagy virág és konyhakertje, sőt volt úgynevezett angol kertje is, amely kinyulott a jelenlegi Németh István-utcaig és fái a Nemzeti Casinónak és a Katolikus Kör udvarának képezik jelenleg is díszét. Ezen angol kerten túl északra feküdtek a gazdasági épületek a magtár, cselegházak, faraktár és gazdatiszti lakások, amelyeknek ma már nyoma sincsen és helyükön egy egész új város épült.

A nevezetesebb épületek közé tartozott még „A szenvedő emberiségnek” feliratu megyei kórház, mely szintén egyemeletes volt, de egyetlen főépülete az volt, amely jelenleg a Fő-utca mentén húzódik el, levonásával természetesen a főlvételi épületnek, a kápolnának és még inkább az elmeegógyintézet, sebészeti és tüdőbetegpavilonnak, mely utóbbinak telke csak a Németh István-féle városrendezéssel szakítottatott el a megyei kórház főutcai telkétől.

Elemeletes volt még a „Haza kis polgárainak” a fentemlített hercegi kastély mellett épült elemi iskolája, mely nemcsak egyetlen elemi iskolája volt az egész városnak, hanem annyira bőséges is volt abban az

időben, hogy jóllehet, hat fiu- és három leányosztályu volt, elfért még benne a kántortanító is családotul. Jelenleg polgári fiu-iskolának is szük.

A „Haza kis polgárai” elemi iskolájával szemben, a mostani Kossuth-szobor mögött, frontjával a Korona-utca felé büszkén néző hat osztályu egyemeletes gimnázium állott, mely kétemeletessé akkor nőtt meg, amikor a pénzügyigazgatóság tulajdonába került és az uj gimnázium az Eszterházy-utcai fennsíkra húzódott. A gimnázium épületének földszinti helyiségei az északi oldalon üzletek részére voltak bérbeadva s ennek egyik sarkában fészkelte a *Hagelmann Károly-féle* hírneves könyvkereskedés, amely generációkat látott el írószerekkel és tankönyvekkel.

A tantermek az épület emeleti részének déli és északi oldalán voltak elhelyezve, míg a Korona-utcai fronton a kísérleti terem és tanári szoba. A legfélelmetesebb hely, az igazgatói iroda pedig a földszinten, a kapubejárattal szemben, ahova szent borzadályal mertünk belépni dr. *Fail* Attila és *Cselkó* József igazgatók uralkodása idejében. A gimnázium hat osztályu lévén, érettségire Pécsre, Székesfehérvárra és Nagykanizsára széledtünk széjjel. Az én időmben a hatodik osztályt tizenegyen végeztük összesen, jóllehet az első osztályba ötvenketten iratkoztunk.

A mostani Korona-szállodának csak a Korona-utcai egyemeletes része volt akkor meg, kisebb egyemeletes szárnnyal a Zárda-utca felé, míg a Zárda-utca felé eső nagyobb hosszúságban raktárak és istállók voltak elhelyezve.

A Korona-szállóval szemben emeletes volt még *Lajpczig* Antal Korona-utca 3. szám alatti háza, amelyben a „Fekete Elefánt”-hoz címzett vaskereskedése volt, ugyszintén a *Hittaller-féle* (jelenleg *Lengyel-féle* vaskereskedés) Korona-utca 5. szám alatti háza és a 8. szám alatti *Lichtenstein-féle* ház, míg a Fő-utcában emeletes volt még a mostani *Babóchay* Kálmán-féle, akkor *Schröder-féle* gyógyszerház épülete, valamint a *Csallay-féle* gyógyszerház, amely jelenleg a *Székely-féle* Fő-utcai ház.

Ahol jelenleg a Fő-utca és Anna-utca összesző-

gellik, a jelenlegi Anna-utcai iskola telkén állott az aggápolda, amely szintén emeletes volt és nagy kert tartozott hozzá, ilyen volt még a megyeháztól nyugatra eső herceg *Esterházy*-féle dugadólt bérház és a megyeház átellenében Fő-utca 13. szám alatt fekvő *Kapocsfy*-féle ház.

A városháznak a Teleky-utcára néző része volt az akkori városház teljes egészében, a toronyépület és Erzsébet-utra néző front nélkül, mely utóbbi helyén a *Bárány* szálloda állott, mely szintén egyemeletes épület volt, földszintjén hires csaplárosával *Mang* Hanzival, akit a városház urai szívesen látogattak. Ez a *Bárány*-szálloda is *Németh* István polgármester idejében a város tulajdonába került, azon folytatását képező és kőbástyával körülvett dugadólt herceg *Esterházy*-féle bérházakkal együtt, amelyek egyikében *Kónyi* Manó született, az országgyűlési iroda egykori főnöke és *Deák* Ferenc beszédeinek összegyűjtője és magyarázója s akinek emléktábláját a mostani *Erzsébet*-szálló keleti falrészre hordozza.

A Korona- és *Bárány*-szállón kívül a *Berzsenyi* és *Kanizsai*-utca találkozásán látogatott volt még a Vörös Kereszt korcsma, ez ugyan földszintes volt, de istállókkal ép oly bőven ellátva, mint amazok. Ezen istállók azon időben nagy szerepet játszottak, mert a vasutak, nemcsak a fővonal, de főleg a helyiérdekű vasutvonalak hiányában, a megyei urai saját fogataikon jártak be a székvárosba a megyegyűlésekre és multságokra. Szép látvány volt ezek bevonulásának látása, midőn maguk hajtották kettős és négyes fogataikat. Gondoskodni kellett tehát lovaik elhelyezéséről és arra sokszor sem a megyeházi, sem a hercegi, de a szállodai istállók sem voltak elegendők és a plébánia-lak mögötti, jelenleg földszintes lakóházzá renovált épület is akkor ezen célra szolgált.

Ez az idő a magyar birtokos középosztály, a gentry diszének ideje volt és amikor egy bácskai barátom Kaposvárra vetődött, úgy jellemezte városunkat: „itt hát csak urak laknak, az utcán nem lát mászt az ember, mint egy urat — egy parádés kocsist, egy urat — egy parádés kocsist.”

III.

Nézzük most már az előzőkben ismertetett és megkövesedett kereteken belül folyó életet!

A családonkénti társadalmi összejövetelek melegebbek, fesztelenebbek, kedélyesebbek voltak; nem egy helyen irodalmi, művészi és politikai kérdések kerültek ily alkalomkor szőnyegre, a domináló eleme azonban az együttlétnek a bőséges lakoma, bor és cigányzene volt. Ez utóbbiban Garay, majd Barcza Jóska, másként Simplicius zenekara vitte a főszerepet.

Voltak időnként műkedvelői, szini és zene-előadások is a megyeház és utóbb a Korona-vendéglő nagytérében, ugyanott táncmulatságok, amelyeket a város társadalmának intelligens eleme minden rétegében látogatott és szereplőként vett részt az előadásokban.

A Nemzeti Kaszinó 1838. óta ápolta a társadalmi együttérzést, külön székháza csak Márffy Emil elnöksége és dr. Szaplóczay Manó igazgatósága idejében eszázad elején épült fel, addig a Korona-vendéglő néhány helyiségében huzódott meg és leginkább a kártya- és billiárdjáték járta benne.

A Műkedvelő-Egyesület időnként tudományos felolvasásokat is tartott a jelenleg Széchenyi-kávéháznak nevezett épület kerthelyiségében és ezeken a Tudományegyetemről hazakerült nevesebb hallgatók, írók is szerephez jutottak. Tőlük hallottuk, hogy a magyar „Ház” nem a német „Haus”-ból került a magyar nyelvbe, hanem a finnmagyar testvérnemzet hasonértelmű „hada” szavából azáltal, hogy az „a” betű a végén lekopott és a „d” betű „z” betűvé áthasonult az idők folyamán, bizonyítékaul annak, hogy az ősmagyarság előtt is ismeretes volt a ház fogalma.

Színházunk eleinte az ugynevezett Szarvas-korcsma kertjében állott deszkákból összetákolva (a jelenleg Baross- és Irányi-utca sarkán levő emeletes Lengyel-féle ház és Kardos-féle cementgyár helyén) és vándorszínészek jelentek meg abban időnként. A közönség állandóan színültig megtöltötte és a szereplők között nem egyszer kiváló művészek bukkantak fel (Molnár,

Rónaszéky, stb.). E deszka bódé utóbb a vasutontuli sétakertbe került és szerencsés leégése adta meg a lökést Németh István polgármestersége idején a Rákóczy-teri állandó színház felépítéséhez.

A sportok közül elsősorban a vadászat virágzott, míg a korcsolyázást szabadon üzhettük a Kapos-csatornán a Vár-utcától Ujlakig és vissza, ahol a leszkadt jég alól nem ritkán bőrig ázva futottunk hazáig. De rendelkezésre állott e célra vasuti töltésekért kiásott anyagárokban befagyott víz a Vár-utcai úgynevezett Sörház körül, sőt a jégtáblák darabjai finom ladikázásra is alkalmat adtak és e ladikázást a jégtábláról lecsuzva a fürdés gyönyörűségével lehetett összekapcsolni.

A nyári fürdőzésre és uszásra a Kapos vize malomcsatornájának az a része szolgált, amely a Berzsényi-utcában jelenleg is meglevő Königsberg-féle fa telep végében nyulik el és a partról való beugrásokkal a meder ott annyira kimélyült, hogy a víz magassága a felnőtteket is elnyelte és lehetővé tette a vízfeletti, vizalatti uszásnak és víztiprásnak megtanulását.

A birkózási sport színteréül a Zárda- és Berzsényi-utca közt elterülő nagy gyepterület szolgált és ott ütközött egymással és egymást földreterperve a hatosztályu gimnázium VI. osztályának „magyar” hadserege az V. osztály „török” hadseregével.

A tavasz ébredését a Cserben ünnepelte majálison az értelmiség, ahol a mostani lövölde helyén vendéglő volt. A tanulóifjúság fiatalabb része, amely ezeken részt nem vehetett, az Iszákdombon levő úgynevezett „török lyuk”-nál hancurozással ünnepelte a májust, az iparosság köréből kikerült Donner, Zuzmann stb. városbírák házai elé ilyenkor narancsokkal és pántlikákkal diszitett magas májuszák állítottak.

Az iparosok akkor még céhekbe csoportosultak és legnagyobb számban a csizmadiák voltak; együttes multságuk és összejöveteleik az u. n. „csizmazia lakozáson” történtek, de lábbelieken kívül butorokat, kályhákat lehetett „remekben” készítenie, kiállítva látni; míg a mészárosok szalagokkal feldiszitve és bokrétázva

vezették a remekbe levágandó állatokat, szarvasmarhákat az utcán végig a vágóhidra.

A kereskedőknek külön társashelye volt már akkor és a kártyaszobában irodalmi és történeti könyvek is voltak láthatók, melyeket egykori elnökük, Kunffy Adolf, ajándékozott nekik.

A városban a legnagyobb ur akkor a tekintetes Vármegye volt; főispánja, gróf Jankovich László, negyedévenként rándult be a közgyűlésekre négyesfogatán és néhány napi ittlétét opulens társasbédékekkel, kitűnő borokkal és szíves vendéglátással tette emlékezetessé. Ő volt az egyetlen méltóságos ur, akit a város elevenen látott.

A vármegye alispánja Csépán Antal, a fiatalságnak közszeretetlen álló Tóni bácsija volt megyeszerte. Külsőleg morcnak és ridegnek látszó igazi turáni arc és koponya, amint az a megyeház nagytermében függő és Vastagh György által festett kiváló arcképén is látható, de belsejében galambpévével, végtelen jósággal és szelidséggel megáldott egyén volt; idejének jórészét jákói birtokán töltötte; a megye ifjuságát azonban a megyeházban létesített Conviktussal állandóan maga köré csoportosította és résztvett fiatalos mulatságaikban.

A megye főjegyzője a jeles zongoraművész és kitűnő gazda hírében álló Maár Gyula volt és az alispáni munka teendőit voltaképpen ő végezte el, állandóan a megyeházán volt található és amellet a zenének és gazdaságának művelésére is maradt ideje, jól lehet aljegyzői kara akkortájt 3—4 egyénből állott.

A vármegye imponált mindenfelé, az ő nevéhez fűződött a kaposvári főgimnázium, „a szenvedő emberiségnek” épült megyei kórház, a Nemzeti Casino, a Somogy megyei Takarékpénztár, saját „A közjónak” szánt székháza stb.

A vármegyéhez számította a közönség sokáig a törvényszéket és joggal odaszámítja maig is az árvaszéket, amelyek szürke és zajtalan munkájukban a megyeház földszintjén és emeletén huzódtak meg. A törvényszék elnöke Kriszt Ferenc, majd Kelemen Lajos volt, a bírák közül a kiválóbbak Vági Móric, Istvánffy

József, Nagy Sándor, Hodossy Lajos, akik valamenynyien utóbb a kir. Curiára kerültek, de akik nem kerültek is oda, mintaképei voltak a hozzáférhetetlen jellemeknek, a szakszerű és tárgyilagos igazságkérésnek.

Az árvaszék elnöke, Bosnyák László, mintaképe az ügykörét szerető, annak élő, szilárdjellemű, önzetlen tisztviselőnek, aki szakképzettségével nem egy dolgozatával állott a belügyi kormányzat árvaügyi osztályának segítségére, mely azokat törvényjavaslat alakjában továbbította az országgyűlés elé. A törvényszék és árvaszék tagjai állásuknál fogva politikai szerepet nem igen játszottak, a társadalmi és kulturális tevékenységből azonban annál nagyobb részt vettek ki.

IV.

A politikai életben a főszerepet az ügyvédek és a herceg Eszterházy 48.000 holdas kaposvári uradalmának bérlői vitték.

A helyi ügyvédek politikai szereplése főleg az országgyűlési képviselőválasztásokkor való korteskedésben merült ki, de nem voltak^a tétlenek a megyei és városi tisztviselői állások betöltésénél sem, hogy politikai pártállásoknak megfelelő színezetet adjanak a tisztviselői karnak. Nem kevesen közülük, természetesen, országgyűlési képviselői mandátumot is vállaltak s helyezkedtek el utóbb a megyei és állami tisztviselői karban.

A legtöbben a szélsőséges áramlatoknak hódoltak, a 48-as függetlenségi, itteni elnevezés szerint „az igaz balpártnak”. A költői lelkű felesége, Kisfaludy Attala oldalán Szalay Károly volt a legtemperamentumosabb, legszélsőségesebb és legagilisabb képviselőjük, aki nem riadt vissza attól a nihilizmusig érő ígéje hirdetésétől a csurgói járásban, az akkor még gróf Festetich Taszilo hitbizományi birtokainak határában, hogy minő hatalom rejlik abban, ha az embernek semmije sincs. Ő volt az, aki fivére, Szalay Imre birtokán, Lellén, Hermann Ottóval, Verhovay Gyulá-

val, Miklós Istvánnal, Gruber Jánossal s egyik odavetődött gimnáziumi tanárunkkal, Mortensohn Edével stb. együttesen kikiáltotta a köztársaságot Magyarországon. Az egésznek természetesen semmi komolyabb következménye nem lett, mint az, hogy Mortensohn tanárt 3 hét múlva Lőcsére helyezte át a kormány.

E szélsőséges irányhoz tartoztak még: Psik Gyula ügyvéd, aki véletlenül fivére volt a rend őrének, Psik Lajos akkori királyi ügyésznek, Miklós István orsz. képviselő, a Somogy megyei Takarékpénztár vezérigazgatója és később Amerikában elhunyt clevelandi ref. lelkes; Németh Ignác, Szép Dénes, Matolcsy József, Bárány Gusztáv, később Kapotsffy Jenő stb.

Ezekkel szemben Matkovics, Vajda Pongrác uradalmi ügyvédek voltak, négyesfogaton jártak, nyílt házat vezettek és a mérsékelt elemet képviselték. Életvégük tragikumával azonban intő például szolgáltak a későbbi ügyvédi nemzedéknek. Dr. Vaszary János belsejében a német szocializmus katedra-tanait vallotta, de az elveit összeegyeztette polgári mérséklettel életmódja tekintetében, ugyyszintén a Freystädter Antal, az akkori kaposvári Eszterházy-uradalom haszonbérloje mellett vállalt jogtanácsosi állással. Kozma Sándor, a későbbi első kir. főügyésze az országnak, szintén ügyvédkedésen kezdte Kaposvárott. Kiválóbbak voltak még közöttük Csorba Eduárd, a volt megyei főorvosnak, Csorba Józsefnek fia, Csondor János, Krisztinkovich, Fatér, Bakonyi, Vucskics, Schwarcz Samu stb.

Az ügyvédek „igaz balpárti” tagjai alapították meg a politikai jellegű u. n. Népkört és az ő összefogásuknak köszönhető, hogy nemcsak a kaposvári kerületben, de az egész megyében a 48-as függetlenség párt vitte el a próféta zöld zászlója alatt országgyűlési választásokkor a babért, sőt ennek volt köszönhető, hogy a megyei árvaszék elnöki állását Miklós György, a kaposvári polgármesteri széket pedig Németh Ignác foglalhatta el éveken át. Gróf Széchenyi Pál lábodi nagybirtokos és földmívelésügyi miniszter letére is kisebbségbe került a képviselőválasztáskor és kénytelen volt egyik főkortese, Csondor János előtt

kijelenteni, hogy „ezek után visszavonulunk“, mire Csondor azon megértésének adott kifejezést, hogy a gróf birtokára fog visszavonulni, csak arra nézve kért a gróftól felvilágosítást, hogy ő, Csondor, hová fog visszavonulni? S visszavonult később a „Kaposvár“ című helybeli politikai hetilap szerkesztőségébe.

A herceg Eszterházy 48 ezer holdra rugó kaposvári uradalmának haszonbérloje akkor Freystädtler Antal volt és nevében főleg fia, a népszerű és közszeretettben álló Freystädtler Vilmos szerepelt. A munkaalkalmak adásával a mezőgazdaság terén sok szavazatot tartott ugyan kezében, de nem tudta befolyásával ellensúlyozni a szélsőséges áramlatokat. Erre csak akkor került a sor, midőn a MIR (Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság) lett a hercegi uradalom haszonbérloje és Márffy Emil kezébe került annak központi vezetése, aki a helyzet magaslatára emelkedvén, a város értelmiségével és polgári elemével szövetkezve, diadalra segítette az első Tisza-párti képviselőnek, Vörös László államtitkárnak zászlaját, a korábbi 48-as képviselő, Kapotsffy Jenő teljes letörésével. Freystädtler nevéhez fűződik a Mária Valéria árvaház alapítása, telkének megszerzése, a Baross-utcában levő iparudvar létesítése és télvíz idején a város szükségben szenvedőinek tüzfával való ellátása, ami a népesség növekedésével a MIR által ma még nagyobb arányokban történik.

A megyei kórháznak akkor egyetlen főorvosa volt, a jelenlegi igazgató-főorvosnak édesatyja, dr. Szigethy Gyula János, aki ezen állásában az egész megyére kiterjedő orvosi praxist is folytathatott. Egyetlen segédje Huber nevezetű felcser volt, aki ezen állása mellett a Korona-utcában borbélyüzletet tartott, élén a híres Feisthammerral, aki a borotválás és hajnyírás művészetén kívül iparengedéllyel dicsekedett a foghuzás, köpölyözés és érvágás terén. Szigethyn kívül magánorvosokként emlékszem Németh Károlyra, Polányi Lajosra, a homeopata Gulyásra, Ungárra és Bergl Józsefere.

Az elemi iskola igazgatója Rippl József volt, a festőművész Rippl-Rónai József édesatyja. Az igazgatói állást azon időben a tanítók választása után töltötték

be, ami miatt Rippl József 30 évi igazgatói működése annyival nagyobb megtisztelés-számba megy. Az első kaposvári ovoda magánvállalkozása volt a Kontrássyház és Zárda-utca közti kertben (a jelenlegi Kontrássy-utca és Szántó kaszárnya helyén) Tar Csátár nevű uriembernek, aki szabad óráiban nagy lepedőben és fehér szakállal Hamlet szellemeként is megjelent a színpadon.

A sajtót Roboz István szerkesztőnek „Somogy” című hetilapja képviselte, melyet Nagykanizsán Vajdicsnál nyomtak kaposvári nyomda hiányában és képzelhető, minő friss hírek voltak abban, amikor a posta Boglárón át tengerszéken jött Kaposvára. A lap iránya 67-es volt és stíljé 48-as izű deklamációként hatott, „szür és kabát” ellentétéről. A Csondor által szerkesztett „Kaposvár” című hetilap már elevenebb, szellemesebb és csipősebb volt.

A postát akkor egyetlen kiadó látta el és Bogláról fegyveres katonáorrel a bakján u. n. diligence-on hozták. A leveleket és hirlapokat egyetlen levélhordó, a jó öreg Lutor hordta szét az egész városban és leveleztáskája nem volt fele annak, amekkora a mostani levélhordóké.

A malomipart akkor egyedül a kallói és túskevári vízi malom képviselte és csak később épült fel a Haberl-féle gőzmalom, mely a MIR jelenlegi kereskedelmi gőzmalmává fejlődött. A könyvkötészet és könyvkereskedés terén Hagelmann Károly és Erdődy Gyula, a lábbeli iparban Leposics és Kolb, a szabóiparban Székely Ármin, Szvittelszky Endre vezettek, a szíjgyártás terén Légár József, az építőipar terén Deckert Ferenc és Souheidl János és ez utóbbi volt a Nagykanizsára vezető u. n. klinker utnak tervezője és építője is. A vaskereskedők között Leipzig Antal és Kopits János voltak a nevezetesek, egyedüli fakereskedő Königsberg Lipót volt, festők Róder, Weisz és Fraszt. A divatáru terén Lőw Mór és Sándor, Kohn Miksa, Kohn Bernát, diszműáruban Kohn Jakab. A mészárosok között a két Farkas és Bénics hentes, a gelencsérek között Herforth és Horváth, a bábosmes-

terek között Gingli János, az asztalosok között Zuzman, Adelman és Szarka vezettek.

A gabonakereskedelem egyedül Kemény Bernát kezében volt, aki a megyei gazdákat kocsin járta be és kocsin járva adta tovább Stajerben és Tirolban az ottani molnároknak a somogyi gabonát.

A katonaságot a 44-es ezred egyetlen zászlóalja képviselte és ezredesét legfeljebb egyszer látta a város esztendőnkint, a zászlóalj parancsnoka sokáig Petrás János őrnagy volt. A hadnagyok, főhadnagyok legnagyobb része a Lajtán túlról került ide, de német anyanyelvük dacára hamar asszimilálódtak és magyar nőt vettek feleségül.

A jelenlegi magasfejlettségű és kiépített tűzorségnek és tűzoltóságnak akkori hirmondója, az utcákat kékilámpával és csákánynyal rová éjjeliőr volt, azon figyelmeztetéssel, hogy

Hallod-e te háznak ura,
Tízet ütött már az óra,
Tűzre, vízre vigyázzatok,
Hogy károkat ne valljatok!

Ezekben vázoltam röviden a régi Kaposvárt, amint gyermekkoromban láttam és emlékezetemben megmaradt. Ezek után rá fogok térni arra az időre, tényezők és okok ismertetésére, amelyek Kaposvár hirtelen fejlődéséhez a lökést megadták.

1926.

Kaposvár föllendülése.

I.

Városunk kibontakozása a már előbb leirt szűk falusi keretből a mult század utolsó és a mai század első évtizedeiben következett be; ez a kifejlődés azután nemcsak a külső arányokra, de a belső, kulturális és gazdasági tartalomra is kiterjedt és lefektette az alapokat a jelen időbeli további kiképzésére, lévén a jelen következménye annak, ami volt és ami holnap lesz, folyománya annak, ami ma van.

Szellemileg és jellemileg bármily jelentékeny, ideális gondolkozásu, előrelátó, a közért önzetlenül és odaadóan dolgozó vezéregyének állottak is a városi és a vármegyei igazgatás s a helyi társadalom élén, bármily romlatlanul becsületes és munkás öserő lakozott is városunk népességében, bármennyi szellemi és gazdasági energia volt is bennük elraktározva, — ez a szemünk előtt lefolyt nagyarányu és gyors ütemben beállott fellendülés nem vezethető vissza kizárólag helyi és belső eruptív tényezőkre, — ami azonban semmit sem von le sem a lakosság összességének, sem a vezető tényezőknek egyéni érdemeiből.

Mert ha hű és tárgyilagos elbeszélői akarunk lenni a mult idők eseményeinek, akkor nem térhetünk ki annak bevallása elől, hogy a mi kis Kaposvárunk a haza félreeső zugában fekvő, a mult század utolsó évtizedéig nagy összekötő vonalak hiányában, elzárva a nagyvilágtól, elképzelhető lett volna, hogy lendületes kifejlődését kizárólag belső erők idézték volna elő, — másrésről el lett és el lehetett volna teljesen

szigetelve azon országos, sőt világraszóló politikai, kulturális és gazdasági áramlatok behatásaitól, melyek földgömbünket körüljárják és keringésükben már a rádiók hallgatókagylója előtt elfoghatók ne lettek volna és a lelkeket itt is keresztül-kasul nem járták volna.

A 48-as idők nagy felszabadító eszméi felvillanyozták a lelkeket városunkban is, mint egyebütt, a felszabadult széles néprétegek lelki accumulátoraiban összegyülemlett ez energia készen állott átvezetésre a nagy Széchenyi István ígéinek a reális életben valóra váltásához; közbejött azonban a szerencsétlen abszolutizmus, mely a 48-as nagy eszmék szellemi és gazdasági termelési lehetőségét, az ország és részei föllendülését évtizedekre megakasztotta.

A huszáves abszolutizmus alatt a nagy eszmék csak a lelkek belső melegét tüzelhették, kirobbanásukra és a reális életben való átváltásukra voltaképpen akkor került sor és lehetőség, amikor Deák Ferenc és gróf Andrássy Gyula az időközben megértő belátásra jutott öreg királyunkkal, I. Ferenc Józseffel létrehozták azt a nagy békeművet, mely az 1867. évi kiegyezés neve alatt ismeretes előttünk.

Ez a békemű helyezte vissza nemcsak alkotmányos jogaiba az országot, hanem ez adott alkalmat arra is, hogy a nemzet saját erőforrásait saját egyéni hazai céljaira és saját kifejlődésére fordíthassa; a sajtó, a gyülekezés, a tanulás, a munka szabadságát valóra váltsa, valóra váltsa a legszélesebb rétegeknek társadalmi, felekezeti és nemzetiségi egyenjogúsítása folytán a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és közlekedés széles mezőin az áldásos termő munka kifejtését.

Ezen békemű erő kifejtési 50 éves szabadsága alatt jutott hazánk a szellemi és gazdasági izmosodás oly fokára, amely fokon ezer éves fennállása alatt nem állott és politikai barátságáért nagyhatalmak versenyeztek egymás közt s amely magaslatról, fájdalom, a szerencsétlen világháború és ellenségeink gonosz összefogása volt csak képes sárba taszítani.

Ez a sokaktól „átkos“-nak hitt és bélyegzett

kiegyezés emelte fel és tette naggyá, fokozatosan világvárossá a mi szépséges fővárosunkat, Budapestet is.

Nem kell szégyelnünk magunkat kaposváriaknak, hogy városunk falusi jellegét csak a múlt század 90-es éveiben kezdte levetkezni.

Hiszen a mi országosan dédelgetett Budapestünk is mi volt a múlt század 80-as éveiben? Az egyetlen Lánchidon kívül más összekötő hidja nem volt a két partnak és amikor mi kaposváriak Budapestre kocsin Boglárig vagy Szántódig utaztunk, a délivasut budai oldalán kiszállva, a Lánchidon át a Magyar Király szálló omnibuszán döcögtünk a belvárosi Gizella — jelenleg a Vörösmarty- — térre. A jó öreg egyetemi tanárunkat és volt pénzügyminisztert, Kerkápolyi Károlyt nem egyszer láttuk, amikor papírba göngyölt liptói turójával egyvezős csónakon ment át kertészkedni a Gellérthegy mögötti szőlőjébe, s kikötni a budai part fövényes porondján; az Andrássy-ut üres házhelyein pedig uton-utfélen alkalmatlankodtak a hangos torku elárusítók kiáltásaikkal. A második, a nagykörutnak még nyoma sem volt és a belső köruton is a vámház és Nemzeti Múzeum szégyenkezve állottak.

De az országos kép sem volt különb. A Zákánytól Zágrábig, a Hatvantól Miskolcig, a Miskolc—kassai, Sziszek—károlyvárosi, gömöri, s többi vasutak megvalósítására nézve a törvényhozás is még csak a 70-es években fejezte ki akaratát, s Budapestről Fiuméig egyenest utazni csak 1890. juniustól kezdve lehetett, a Vaskapu megnyitása és nemzetközi rendeltetésének átadása is csak a millenáris évben, 1896. szeptember 27-én ment végbe, amikorra az 1867. évben összesen 2234 km. vasutvonalaink hossza 14.503 km.-re nyulott meg.

Semmi szégyenleni valónk nincs tehát, hogy a lassu fejlődés előzményei után a szemmel látható fejlődés gyors üteme nálunk a múlt század 90-es éveiben következett be. Az 1867-iki kiegyezés utáni országos föllendülés kívülről jövő lökései a belső tényezők harmonikus és impulzív működésével kiegészítve, váltak hatásukban oly intenzívvé.

II.

A kívülről jövő áramlatok tényezői között, melyek városunk fejlődésének a múlt század 90-es éveiben és a jelen század első évtizedében nagy lökést adtak, a legfontosabbak egyike a vasut volt.

De nem az a kis helyiérdekű vasut, amely Duna—Drávai Vasut név alatt vonult keresztül 1872-ben legelőször városunkon és Bátaszéktől Dombóvár—Kaposváron át haladva Zákányig, ott a Déli vasutba kapcsolódott be. Ez a kis vasut évtizedeken át jelentéktelen volt, elannyira, hogy óránkénti 13 kilométer menetsebessége miatt reggel 7 óra előtt indulva Kaposvárról, Zákányban déli 12 óra tájt, onnét Budára este 10 óra tájt érkeztünk úgy, hogy aki Budapestre igyekezett, nem a kis kávédarálón, hanem kocsival Boglárig, vagy Szántódig utazott; kivéve természetesen a téli hónapokat, amikor a kövezetlen kocsutak járatlanok voltak és a tél hidege ellenében a fűtetlen vasuti kocsikban jól esett a nagyobb állomásokon a lábak alá tolt és meleg vízzel töltött tömlő.

Az akkor még, legalább e vidéken ismeretlen alföldi kubikusok helyett, szedett-vedett olasz, horvát, szlovén népség ásta és talicskázta a Bátaszék—Dombóvár—Zákányi vasut töltéseit az imént elhunyt Helischauer József és Tóth János máv. mérnökök ellenőrzése mellett és alapépítménye a talpfák lerakásával együtt oly kezdetleges volt, hogy a mozdony sokáig le- és felfelé bukkanó hajlongásokkal ért be az állomásokra, ahol a forgalmi tiszték az udvarias hajlongásokért elismerésüket fejezték ki és félórát is marasztalták a pályaudvarukon az udvarias látogatót és csak a harmadik harangkongatással eresztették azt tovább és a vonat ugyanazon előkelő nyugalommal, a mozdony ugyanazon udvarias hajlongásokkal lépdelt tovább, mint ahogy beérkezett.

Ennek a kis vicinálisnak csak az a hatása volt, hogy a kaposfüredi fuvarosok a vidék gabonatermését többé nem a balatonboglári és szántódi állomásra szállították, hanem Kaposvárra és a kaposvizmenti többi pályaudvarokra, ahonnan kerülön át és dőcögve

jutott a Délivasuton át a tengerre és az osztrák alpesi tartományokba. Bátaszéknél sem kikötő, sem bajai hid nem létezett, úgy hogy innét a Duna felé haladó forgalomról szó sem lehetett. Budapestről a posta a hírlapokkal együtt csak harmadnap érkezett meg városunkba.

Igazi lendületet a vasut Kaposvárnak akkor adott, mikor vonalát a Máv. vette át, megkezdve annak elsőrendűvé alakítását. Dombóvárnál bekapcsolta az 1882. őszén megindult Kelenföld—pécsi vasuti vonalba és 1890. június 14-én megindult a közvetlen gyorsvonati összeköttetés Budapestől Kaposváron át Fiuméig és városunkból 3 és fél óra alatt lehetett Budapestre, 7 és fél óra alatt pedig Fiuméba jutni, onnét fél óra alatt Abbaziába és 3—4 óra alatt Anconába.

A Budapest—fiumei Máv. vonal lett hazánknak tengerrevivő egyetlen országútja és a tengerre vezető ezen egyetlen országút mentén a Dráva nyelvhatárán innen Kaposvár volt az egyetlen par excellence magyar város, melyet keresztülszelt.

Baross Gábor, az akkori nagynevű kereskedelemügyi miniszter, 1889-ben léptette életbe az általa inaugurált zónatarifát, mely a személyszállítási menetjegyek díjait a távolsággal fordított arányban csökkentette az ország fővárosától, Budapesttől, mint központtól az országhatárok felé és onnét a központ felé számítva; evvel az utazási kedv és személyforgalom megélénkült, annak hatásait és előnyeit nemcsak Budapest, hanem városunk is élvezte, ahol utjukat megszakítva, turisták, kereskedők, nászutasok stb. kiszálltak annak megtekintésére és a magyar városi viszonyok tanulmányozására.

A gyorsvonatok könnyű és olcsó utazási alkalmat megadta a lehetőséget városunk lakóinak is, hogy bekukkanthassanak Olaszországba, Svájcba, a nyugati államokba, Dél-Franciaországba stb., az izlés finomodott, a kulturigények felébredtek s fokozódtak az igények városunk fejlődési iránya és haladása tekintetében is. Budapestről a lapokat és folyóiratokat megjelenésük délelőttjén már kézhez vettük, a posta, táviró és távbeszélő révén könnyűszerrel érintkeztünk az

egész világgal, a vármegye vicinális vasutjai segítségével pedig, amelyekre utóbb fogunk kiterjeszkedni, megyénk minden pontjával.

A vasut ezen fejlődésével eltűnt a föld színéről az a sorompós vasuti átjáró a ki-bejáró sorompóórrel együtt, mely az anyavárost a Donner városrésszel összekötötte és felépült helyében 1898-ban az Erzsébet-ut végénél levő nagyszabású kocsiatjáró, mely egyidejűleg gyalogjáró is ugyan, azonban ezt csakhamar kiegészítette a Teleki-utca végénél levő külön gyalogátjáró.

A mult század 70-es éveiben a Duna-Drávai vicinális vasutnak naponként nem volt több, mint két vonata; ez a vonatforgalom a városunkból kiágazó helyiérdekű vasutak vonatjával együtt e század elején 38 személy- és 50 tehervonatra fokozódott; a felvételi épület eredetileg 234 négyzetméter területe 1512 négyzetméterre bővült. A Duna-Drávai vasut forgalmát és vasuti szolgáltatát összesen 5 egyén látta el a műszaki személyzettel együtt. A vasuti forgalom fentjelzett fellendülésével magában a vasutállomáson, illetve állomásfőnökségben 14 tisztviselő, 68 segédtsízt, 74 altiszt és 18 munkás, összesen 174 egyén látja el a felszaporodott teendőket; míg a vasuti műhely és tanonciskolával kapcsolatos fűtőházi főnökség a 35 műszaki közegeen kívül 62 altisztet, összesen 97 egyént foglalkoztat. Ezekhez számítandó a Máv. osztálymérnökség 7 mérnöke és 62 segédtsíztje, összesen 69, a Hév. osztálymérnökségnek pedig 5 mérnöke és 5 segédtsíztje, összesen 10 egyénnel. A Máv. körébe számítandó az itteni Internátus is, melyben 4 tisztviselő 23 altisztal dolgozik és 231 bentlakó tanulónak neveléséről, élelmezéséről, egészségéről és ruházkodásáról gondoskodik.

A postát a 70-es években Hönig postamester egy segéddel és az egyetlen Lutor levélhordóval látta el. Kaposvár mai posta, táviró és távbeszélő forgalmát 51 képzett tisztviselő, 2 műszaki közeg, 60 altiszt, összesen tehát 113 egyén bonyolítja le.

A vasut és posta óriási forgalmi teljesítményén túl maga az alkalmazottak és hozzátartozóik nemcsak

ezeknek népességi számánál fogva adott nagy lökést városunk fejlődésének, hanem a bennük rejlő jelentékeny szellemi és anyagi tőkével, igényeik kielégítésével emelte annak városi szintjét és segítette kiemelkedni azt korábbi falusi jellegéből.

III.

Kivülről jövő erőszaporulattal hatalmas fejlődési lendületet nyert városunk akkor, amikor a Magyar Általános Hitelbank, az ország legnagyobb pénzintézete, 1890. november 1-én lábát Kaposvárra betette.

A herceg Eszterházy 48.000 kat. holdnyi, Somogy megyében fekvő, u. n. kaposvári uradalmainak kezelési központja addig is Kaposvár volt. A fentjelzett időpontot megelőzőleg ezen jelentékeny birtokkomplexumon évtizedeken át lovag *Freystädter* Antal gazdálkodott, mint haszonbérő. Gazdálkodási iránya az akkori időknek megfelelőleg a mezőgazdasági magtermelésre szorítkozott a juhászaton kívül. A vázsonyi, szigligeti, bőszenfai birtokoknak és budapesti házainak megszerzését azonban ezen kezdetleges gazdálkodása eredményére vezették vissza az emberek.

Örgróf *Pallavicini* Ede, somogy megyei kercseligeti birtokos, a Magyar Általános Hitelbanknak azon időbeli elnöke, közvetlen tapasztalatból ismerte a jóalkatu somogy megyei földet és a kaposvári hercegi uradalmat; szeme előtt bontakozott ki városunk vasúti forgalma, önmagától kínálkozott tehát azon vállalat tervének és megvalósításának üzleti előnye, hogy a Magyar Általános Hitelbank vegye át a hercegtől haszonbérbe a kaposvári uradalmat. Nem lehetetlen, hogy a gróf *Zichy* Nándorral való atyafisága révén bizonyos néppárti velleitások is belezátszhattak terve kivitelébe, az azonban kétségtelen, hogy az előregedett *Freystädter*nek a haszonbérleti gazdálkodás folytatására megfelelő férfiutódja nem volt és az örgróf tervének kivitelét ez is lényegesen megkönnyítette.

A Magyar Általános Hitelbank tehát Mezőgazdasági Ipar Rt. cég alatt külön részvénytársaságot alakított és ezen név alatt kibérelte a kaposvári hercegi

uradalmat, sőt ezt még az évek folyamán a gróf *Festetich*-féle toponári, gróf *Ráday*-féle somodori, gróf *Somssich*-féle patosfai és az *Inkey* László-féle bogáti uradalmak bérletével egészítette ki. Ezt a haszonbérleti vállalatot rövidítve *MIR*-nek nevezik, részvényeit a tőzsdén *Georgia* név alatt jegyzik, mi azonban itt Somogyban „*Bankosok*” név alatt ismerjük és ezt a nevet közel 40 év alatt semmi és senki le nem mosta róluk.

A Mezőgazdasági Ipar Rt. vállalat neve és cége már jelezte, hogy itt nem csupán mezőgazdasági termelésről lesz szó, hanem azzal kapcsolatos nagyobb-stilű iparról, a nagytőke megmozdulása folytán.

Az eddigi iránnyal való szakítást jelezte már a Bankosok első bemutatkozása, amikor a külföldi gazdasági akadémiák elméleti ismereteinek anyatején felnőtt és nagy gyakorlati tudással rendelkező *Renner Gusztáv* mezőgazdasági igazgatóval együtt érkezett városunkba *Kladnigg* Alajos fiatal vegyészmérnök, a cukorgyárnak Kaposvárott való felépítésére és vezetésére.

Renner Gusztáv kizárólag mezőgazda volt és a mezőgazdasági üzemet nagy befektetéssel, rétek alagcsövezésével, posványos területek kiszáritásával, új gépek beállításával, új épületekkel, fajállatok beszerzésével stb. indította meg, ami az üzemnek rentabilitását későbbi időkre tolta ki és emiatt a vállalatnak eleinte elmaradó évi hozama rossz vért szült s neki csakhamar távoznia kellett a Bankosok mezőgazdasági üzeme vezető állásának éléről. A régi új haszonbérlek érdekellentétének utolsó csatahelye a Baross-utcabeli Iparudvar volt és az ahhoz tartozó nagy telektömb, ahova *Freystädter* az elavult és a *MIR* által át nem vett holt gazdasági felszereléseket hordatta össze és részleteiben volt kénytelen elárusítani, az Iparudvart magát pedig saját vagy tisztjei részére építette, hogy a haszonbérleti idő leteltével Fő-utca 1. számú uradalmi épületből oda vonulhasson vissza. Ennek a taktikázásnak és ütközetnek köszönhetette Kaposvár a még mindig „*F. A.*” monogramos kapuval ellátott Iparudvar és tartozékai létét, amely a későbbi idők-

ben a Dunántuli Bank és Takarékpénztár tulajdonába került.

A kizárólag a mezőgazdaságnak élő Renner Gusztávot *Márffy* Emil bárdibükki birtokos váltotta fel a Bankosok mezőgazdasági üzemének igazgatásában; ő már nem az az elzárkózott, egyedül a mezőgazdaságnak élő és mással nem törődő üzletember volt, mint Renner, hanem társadalmi érintkezésből kivette részét városunk minden rétegével, a Nemzeti Kaszinó is neki köszönhette létét és felépítése lehetőségét, uri modorával, előzékenységével, jótékonyosságával általános népszerűségnek örvendett és segítő, majd vezető szerep jutott neki a politikai helyzet kialakulásában és az eddigi irány megváltoztatásában. A MIR mezőgazdasági üzemének Kaposvárott székelő központi tisztviselőkarának létszáma az 1890-i bevonuláskor sem volt több 12 egyénnél; intellektuális értékük azonban számottevő, hiszen mind okleveles gazdák, erdőmérnökök stb. voltak, sőt köztük *Ujváry* Imre magnemesítésen kívül kísérletezett a termőföldnek mikrobák beoltása révén biológiai uton való javításával is. Szóval nagy elméleti készséggel bíró egyénekkel léptek fel a korábbi inkább kommerciális és gyakorlati ismeretekkel bíró gazdatisztekkel szemben. E kevés létszámmal is emelte központi igazgatásuk Kaposvár városias jellegét; míg mezőgazdaságuk kezelésének a kerületi intézőségben való emelése és modernizálása a megyebeli mezőgazdaságra lehetett hatással és szolgálhatott annak utánaandó például, városunk föllendítésére azonban csak távolról és közvetve hatott ki.

Egészen másképp áll a dolog a MIR ipari üzemének, vagyis a kaposvári cukorgyárnak döntő befolyásával.

IV.

A kaposvári cukorgyárból, amikor a MIR ide 1890-ben bevonult, — a Pécsi-ut déli részén gyeppelel benőtt területen kívül egyéb nem volt, legkevésbé várta ott üzeme megindítására készen álló épület és gyárberendezés.

A cukorgyárat a *Renner* Gusztávval egyidejűleg ideérkezett *Kladnigg* Alajos fiatal vegyészmérnök tervezte, építését vezette és ellenőrizte, — közelebbesőnek hiányában, — Iparudvarban bérelt lakásából, ő indította meg annak üzemét 1894-ben s nem úgy, mint a mezőgazdasági üzem igazgatásával történt, hanem ingadozás és személyében való változás nélkül vezeti annak üzemét azon időpont óta oly odaadással, oly szakértelemmel, oly munkakedvvel, kitartással és példátadó polgári szorgalommal, hogy a kezdetben kisteljesítményű cukorgyár évről-évre fejlődött, bővült és tökéletesedett, újabb és újabb iparágakat ölelt fel, úgy, hogy már e század elején nemcsak külső képében vált grandiózussá, hanem teljesítőképességében és ebből folyó rentabilitásában is.

A kaposvári cukorgyár, megindulása első évében, 1894-ben napi 50 vagon mellett évi 3750 vagon cukorrépát dolgozott fel, azóta napi teljesítménye 120 vagonra, az évi teljesítménye pedig az első évinek négyszeresére fokozódott, közel évi 13.000 vagonra, A tisztviselői kar eredetileg 9 létszáma csak 22-re szaporodott, ami a gyári teljesítmények kétszeresének sem felel meg akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a gyár eredetileg csupán nyers kristálycukorgyártásra volt berendezve, azóta azonban bővült a finomítóval, répaszeletnek állandóan eltartható takarmánnyá szárításával és préselésével, blokkokban forgalombahozatalával s amikor üzemét kiterjesztette 8 vagon napi magasörlésű kereskedelmi gőz-, majd villanyhajtásu malommal, 300 vagonos gabonasilos-val, kezébe vette a MIR egész mezőgazdasági üzemének cséplésre, egyéb gazdasági munkára és világítására szolgáló központi áramfejlesztő telepének kezelését, elvállalta egyidejűleg városunk villanyvilágításának minden eshetőségre állandó készenlétben való tartalékszolgálatát s emellett mellékesen jéggyártással is foglalkozik.

Ennek a majdnem amerikai értelemben vett kitarító munkának, mely a gyár egyik-másik részének még campagne-on kívül léte alatt sem szünetelt, köszönhető, hogy amikor a MIR-nek mérlegében a mezőgazdasági üzem tiszta hozadéka 36 fillérrel volt

beállítva, a cukorgyár ipari üzemének révén, bőségesen jutott a közös vállalat társasági és egyéb igazgatási költségein túl a részvényesek osztalékára is. Mert nyerscukrárt Indiában sőt Japánban is értékesítette, finomított cukrárt pedig jórésztben a Balkán nyeli el.

Jutott pedig mindenre akkor is, amikor a gyár gondjai a szociális intézményekre is kiterjedtek s nem maradt adós a szellemi és kézi munkaerőjével szemben sem, a 90 kat. holdnyi területen 100 kiskertes munkáslakást létesített, a tisztviselők részére kertekkel ellátott 20 lakóházat rendezett be, van munkásfürdője, orvosi rendelője, szövetkezeti fűszerüzlete és mézsárszéke, van sporttelepe a sport különböző ágaira, saját tűzoltósága, műkedvelő egyesülete szinpaddal és mozival stb.

A kaposvári cukorgyár azonban nemcsak üzem alatt és az üzem szünetelése idejében kifejtett kihatáro munkásságával, óriási forgalmával, annak közgazdasági eredményeivel, jóléti intézményeivel, tisztviselő-karának értelmiségével adott lendületet városunk fejlődésének, nemcsak jelentékenyen felszaporodott községi adójával járult ehhez közvetve, hanem a legnagyobb lökést Kaposvár fejlődésére kétségtelenül azzal adta meg, hogy már 1894-ben az üzem alatt 400 munkást alkalmazott, üzemen kívül pedig 200-at s ezek létszáma e század elején az üzem alatt közel ezerre, az üzemen kívülieké 400-ra szaporodott fel.

A falvak és puszták munkásai, a zsellérek és mezőgazdasági cselédek, sőt falusi iparosok és kisgazdák is kezdtek tömegekben városunkba költözni, legelső sorban a cukorgyár, majd a később létesült vasgyár, sörgyár, vajgyár, gőzmalmok téli, a vasutak téli-nyári munkaalkalmainak edesgetésére, úgy, hogy Kaposvár a szintén felszaporodott értelmiségével együtt a múlt század 70-es éveit 6—7000 lakóju városkájából 30.000-en felüli lakóju városi emporiummá nőtt.

V.

Amily hazafias büszkeséggel emelkedett mellünk még nemrégiben Budapest nagysága felett, amikor

annak Keleti-pályaudvarán hazautazás előtt a Fiuméba induló vonatunkra várva, a kapus 5 percenként jelentette, hogy ennyiedik meg annyiadik vágányról indul a gyorsvonat Pozsonyba, Bécsbe, Oderbergen át Berlinbe, Sátoraljaújhelyen át Lembergbe, Predealon át Bukarestbe, továbbá Zimonyon át Belgrád, Szaloniki felé, Zágráb—Fiumén át Rómába stb., — ugyanolyan érzés tölti el Kaposvár emelkedése fölötti örömében minden igaz „kaposi gyökér” szívét, amikor a városunkba berobogó vonatokhoz a kapus hangosan kiáltozza: „Jegyváltás nélkül tessék átszállani Fonyód, Siófok, Barcs, Szigetvár, Budapest és Zágráb felé.”

Ezek a mi kis helyiérdekű vasutaink, melyek hálózata oly tervszerűen és okosan fut össze a vármegye periferiájáról a vármegye közepén fekvő székvárosába Kaposvárra, mint központba, a szélrőzsa minden irányából, akár az ország metropolisánál, — már nem kívülről jött áramlatnak köszönhetik létüket. A vicinálisok eszméje itt vetődött fel, terve itt készült és kivitele a vármegye és város energiájának volt köszönhető.

A Máv fővonalába itt bekapcsolódó ezen szárnyvasutaknak köszönhetjük, hogy megyénk forgalma a szélekről városunkba terelődött és a periferián fekvő területek azon lakossága, amely korábban Nagykanizsa vagy Székesfehérvár, avagy Pécs felé gravitált, az most a könnyű, kényelmes és olcsó összeköttetés folytán a szárnyvasutak mentén lakókkal együtt ide Kaposvárra terelődött. A vármegye egész területéről majd mindenki, sőt később szóbakerülő intézmények révén számosan még azon tülről is, e városban keresték anyagi és szellemi szükségleteik kielégítését, keresték testi betegségeik orvoslását, ügyes-bajos dolgaikban a tanácsot és segítyt, itt szerezték be ruházatukat, könyveiket, itt taníttatták gyermekeiket, ide jöttek zenei, festészeti és színművészeti igényeik kielégítésére, stb. s hozzájárultak városunknak minden irányban való fejlődéséhez, anyagi és kulturális kiépítéséhez és szépítéséhez.

Az első helyiérdekű vasut, amelyik megyénkben felépült a somogyszob—barcsi volt, amely a belső-

somogyi és szlavóniai forgalmat terelte a fővonalon át Somogyszobban keresztül városunkba. Ez a somogyszob—barcsi vasut 1890. szeptember 17-én adatott át a forgalomnak és eszméje gróf Széchenyi Pál, a lábodi nagybirtokos és volt kereskedelemügyi miniszter fejében született meg, de részes volt ebben lovag *Hirsch* Adolf, a Meller-féle nagyatádi uradalom igazgatója, kivitelében pedig a nagy gróf Széchenyi Istvánnak utódai: a csokonyai, tarnócai és barcsi gróf Széchenyi nemzetségek csoportosultak körülötte és könnyítették azt meg a szükséges területek majdnem ingyenes átengedésével. E vasutat az akkor felépült lábodi keményítőgyár, a barcsi dohánybevaltó és a nagyatádi mentelep tette nélkülözhetetlenné.

Ennek példájára ébredt fel annak eszméje, hogy e vasut Somogyszobtól Balatonszentgyörgy felé is folytatódjék, amely megépülvén, a Balatont és Zalának Keszthely vidékét hozta közelebb 1894-től kezdve városunkhoz és létrejöttét a nagy Széchenyi István felsősegsdi és marcali grófi ágának köszönhetette elsősorban.

E két vicinális keltette fel azt az étvágyat, hogy Kaposvár, mint központ, ide közvetlenül betorkoló további helyiérdekű vasutakkal láttassék el.

E hálózat tervének előkészítésében nagy szerepe volt az akkori főispánnak, a későbbi földmivelésügyi miniszternek, majd a nagy háboru kezdetén a Déli végék királyi biztosának: báró *Tallián* Bélának, *Tallián* Gyula alispánnak és ifj. *Csorba* Ede ügyvédnek (volt főnökömnek, majd ügyvédtársamnak), aki a Somogy-megyei Takarékpénztárnak vezérigazgatója is volt. Az erre vonatkozó tanácskozások részben a főispáni hivatalban, részben ügyvédi irodánkban folytak és résztvettek abban a korán elhunyt gróf *Széchenyi* Imre, somogyvári földbirtokos és a balatonmenti szőlőtelepek kormánybiztosa, dr. *Szaplonczay* Manó megyei főorvos, a balatoni kultusz apostola, *Németh* István, városunk polgármestere, aki Fonyódot Kaposvár fürdő és nyaraló külvárosává igyekezett kiépíteni, a főntebb említett lovag *Hirsch* Adolf jószágigazgató, akinek idő előtt elhunyt fia, dr. *Hirsch* Alfréd révén lett a vármegye halastavakkal benépesítve, e mozgalomhoz csatlakozott

azután örgróf *Pallavicini* Ede, a Magyar Általános Hitelbank elnöke és a Kaposvárott székelő MIR-féle cukorgyár révén a cukorrépatermelési érdekeltségének főképviselője.

Ezeknek az uraknak előrelátó célkitűzése alapján indult meg 1894-ben a Kaposvár—Mocsolád-i vasut, mely utóbb, 1906-ban, Siófokig hosszabbított meg, és indult meg 1896. július 15-én a Kaposvár—Fonyódi-vasut, mely utóbbiak a Balaton mentén nyaralókat kirándulásra ösztökölték városunkba, míg a kedvezményes vasuti jeggyel bírók mind Budapestről Kaposváron át keresték fel a Balatont és utaztak vissza Kaposváron át Budapestre.

A Kaposvár—Szigetvár-i helyiérdekű vasut 1900-ban indult meg, míg — a Máv.-nak Kaposvártól Kaposmérőig terjedő peage-engedélyével — a barcsi közvetlen vasut pedig 1906-ban.

E két utóbbinak nagymestere Vörös László kereskedelmi államtitkár és a kaposvári választókerületnek, (Kaposvár városa akkor még nem birt önálló képviselőválasztási joggal) 1896. évtől kezdve két cikluson át országgyűlési képviselője volt és akit *Mozsonyi* Sándor kadarkuti református lelkész, kortesutján egyebek között avval köszöntött, hogy: „Méltóságos uram, a Zselicségnek ez a vidéke betegen szenved, mert vérszegény és a vérszegénység ellen az orvosok *vasat* javálnak; mi is ezt az orvosságot várjuk betegségünk ellen országgyűlési képviselőnkől”.

S az orvos a fenti kettős adagban is beadta a vasat a vérszegény Zseliczségnek, egyike a közvetlen barcsi, a másikat a szigetvári *hév. vas*-utakban.

Ennek a nagy esetnek azonban, hogy a beteg ráakadt nagynevű orvosára, az orvos azonnal fölismerte a bajt és beadta a gyógyszert, — ennek a nagy esetnek nagy előzménye is volt és e nagy esetnek előzménye Kaposvárra, annak értelmiségére nyult vissza.

VI.

Az előzőleg vázolt nagy gazdasági, forgalmi és népesedési változások közben és azok következtében

a múlt század utolsó évtizedében lényeges átalakuláson megy át városunknak nemcsak külső képe, hanem lényeges átalakulásokon megy át társadalmának struktúrája és mentalitása is. A külső beözlölések népesség-szaporodásával nem kisebb arányu ütemben növekedett sulyra és számra az értelmiség.

Ha a megyei tisztikar számszerüleg nem is öregbedett számbavehetőleg; idejöttek azonban a melléje rendelt állami hivatalok. Az erdészet kir. erdőmérnökei, az államépítészeti hivatal nagy műszaki karával és segédszemélyzetével, a kir. pénzügyigazgatóság a fogalmazóinak és számvevőségi közegeinek nagy seregével, az előző idők háromszorosára nőtt. A hatosztályu megyei gimnázium nyolcosztályuvá lett és állami kezelésbe ment át, ami az állami gimnázium tanári karának létszámát a négyszeresére szöktette fel. Trefort közoktatásügyi miniszter leküldötte Csorba Mária igazgatónöt a polgári leányiskola megszervezésére; ezen intézet, meg a társadalmilag létesült polgári fiuiskola és felsőkereskedelmi iskola tanári kara, nem kevésé szaporította az értelmiséget; nem is szólva a magyar államvasutakról, azok internátusáról, a helyiérdekü vasutak tisztikaráról, a máv. forgalmi főnökségéről, a gyári és egyéb nagy magánüzemek, részvénytársaságok alkalmazottairól. Maguk a kir. bíróságok, valamint a kir. ügyészség a népesség és teendők felszaporodása folytán, úgy ítélö, mint fogalmazó és kezelöszemélyzete révén, a koráhibi létszáma is háromszorosára szökött fel. Megsokasodtak az ügyvédek, orvosok, építészek, magánmérnökök; a kereskedök, iparosok is, nemcsak számban, de anyagi és szellemi tulsulyban is jelentékenyen izmosodtak és szaporodtak.

Amig tehát 30—40 évvel ezelött vihette egy-egy hangos torku deklamátor a szöt a városban és nyomtára egyénisége bélyegét, — ez a múlt század 90-es éveiben megszöünt.

Elvesztették varázsukat és megtévezöt erejüket a nagyhangu szölamok, helyükbe a józan megfontolás, mérlegelés, tárgyilagos bírálat és a zajtalan, kitartöt munka lépett.

Az országnak az a nagy izmosodása gazdasági és kulturális téren, mely következménye volt Deák és Andrassy nagy művének, a 67-es kiegyezésnek és a legszélesebb néprétegek felszabadulásának, imponáló hatással volt az itteni lelkekre is és a város közönsége belátta, hogy ez a rokontalan kis nemzete Európának csak úgy állhat meg és foglalhatja el megérdemelt politikai sullyal pozícióját a Kárpátok és Adria között, ha egy másik nyugati hatalmasságra támaszkodva fejtheti ki erejét és a dualisztikus monarchián belül igyekszik politikai tulsúlyát és képességét a külügyekben is érvényre juttatni.

A városi értelmiség polgári osztályában fokozatosan kifejlődött és utóbb megerősödött ezen mentalitás mellett meggyengült a nagy 48-as Szalay Károly befolyása is a tömegekre, de a vármegye akkori pénzügyintézetére, a Somogy megyei Takarékpénztárra támaszkodó Kapotsffy Jenőnek is és az addig vezető szerepet játszott egyetlen politikai jelszó, a 48-as helyett, a 67-es jelszó került előtérbe.

Darnay Béla vaskereskedő, Szabados Imre gyógyszerész, dr. Berger Samu ügyvéd, Bien Dávid jószágfelügyelő, Danilovics János főgimnáziumi igazgató, Papp Mihály lakatosmeter, Szarka János asztalosmester stb. és a háttérben Németh István polgármester, voltak első megindítói annak a mozgalomnak, mely a 48-as Kapotsffy Jenő helyébe a kaposvári kerület országgyűlési képviselőjéül a 67-es kormánypárt egyik produktív tényezőjét kívánta nyeregbe ültetni.

Ez a mozgalom megértésre talált az egész vonalon és amikor a régi Ferenc József-szálló nagytermében (a jelenlegi államrendőrségi kapitányság épülete az Irányi Dániel-utcában) összegyűltünk megválasztandó országgyűlési képviselőnk kijelölésére, ott volt már Márffy Emil, a MÍR. igazgatója is egész táborukarával, ifj. Folly József megyei tiszti főügyésszel stb. és egyhangulag nagy lelkesedéssel Vörös Lászlót, az azon időbeli kereskedelmi államtitkárt jelöltük képviselőnknek, sőt emlékszem, indítványomra elhatároztuk, hogy már másnap küldöttségileg megyünk a miniszterelnökhöz, s midőn Márffy vezetése alatt báró Bánffy

Dezső akkori miniszterelnök előtt megjelentünk, s kívánságunkat előterjesztettük, a miniszterelnök hamiskán mosolyogva annyit válaszolt, hogy „A legértékesebb portékámat választották ki, melyet raktáromon tartok.” Indokolásunkra azonban készséggel engedett kérésünknek és Vörös Lászlóval sikerült városunkban a meddő 48-asoktól a győzelmi zászlót kiragadni és Vörös László lett 1896-tól kezdve két cikluson át, 1905-ig városunk országgyűlési képviselője.

Ő, nemkülönben a helyi hatóságok, nevezetesen Tallián Gyula főispán, valamint a kaposvári társadalom értelmisége voltak azok, kiknek segítségével a város belső kiépítésének munkája megkönnyítést nyert.

E mozgalmakban akkori polgármesterünk, Németh István, 67-es elvi meggyőződésénél fogva mindenben velünk tartott, jóllehet ezt külsőleg feltűnően dokumentálni nem akarta, vagy nem merte az ellenpárti Kapotsffy Jenővel fennforgó atyafisága miatt.

Tartozunk azonban az igazságnak annak a beismerésével, hogy 67-es győzelmünk nem volt és nem is lehetett az egész vonalon kizárólag a belső és átítatott meggyőződés tisztaságára és melegségére visszavezethető, mint azoknál, akik a pártnak magját képeztük, — mert lényegesen elősegítette győzelmünk sikerét az a körülmény, hogy jelentékenyen megszaporodtak városunkban azok a tisztviselők és MÁV. alkalmazottak, akik a kormánytól többé-kevésbé függő viszonyban voltak és felülről jövő gyengéd nyomásnak engedtek. A Márffy Emil igazgatása alatt álló MIR. mezőgazdasági üzemében is nagy számban voltak a mezőgazdasági részes munkások, akiknek táborunkba terelését az akkori jószágfelügyelő, Bien Dávid ügyesen tudta megszervezni.

Nagyot lendített azonban a politikai küzdelem sikerére nézve az a körülmény is, hogy Kapotsffy Jenő, az ellenpárt jelöltje, népszerűségéből sokat veszített, egyebek között magára haragítván még a szelidlelkű Danilovics János főgimnáziumi igazgatót is mikor fia már az érettségén túl volt, őt súlyosan megsértette s emiatt Danilovics is egész lélekkel csatlakozott Kapotsffy megbuktatásának mozgalmához. (Igaz, hogy mi-

dön azután a koalíció idejében itt a főispánság pünkösdi királyságát élvezte, első dolga volt, hogy Danilo-vicsot áthelyeztesse és helyébe egy ultramentán néppártit hozzon.) De népszerűtlenségét nagyban fokozta az is, hogy bizonyos váltómanővrozással utját vágta annak, hogy a megyénél központi tisztviselői állásra praedestinált, arra aspiráló s közszeretben álló egyén azt elfoglalhassa.

Ezek a mellékkörülmények is elősegítették és lehetővé tették, hogy a nagy Szukics János, városunk tisztelt polgára, Kapotsffy híve és a 48-as zöld zászlónak régi őre, Vörös László nemzetiszínű zászlajával ült kocsink bakjára, amikor jelöltünk érdekében kortesutra indultunk.

A produktív 67-es iránynak győzelemre vitele általános lelkesedést, fellélegzést keltett városunkban, felébresztette a közéleti tettvágyat és munkakedvet, öntudatra ébresztette és bizalommal töltötte el az értelmiség polgári középosztályát.

VII.

Kaposvár belső kereteinek kiképzése és a várossá fejlesztés alapjainak lerakása *Németh* István polgármester nevéhez fűződik.

Ugyanígy ítélte meg munkáját és egyéniségét a polgármesteri székben közvetlenül utódja, dr. *Kovács* Sebestyén Gyula, aki hivatalba lépésekor a város és a vármegye közönségének élénk tapsa és helyeslése közepette, 1911. december 6-án, midőn köszönetet mondott, hogy „érdemesnek ítéltetett annak a férfinak örökére, kinek másfél évtizedes munkássága — a kezdetleges viszonyok közt levő városkából — a mai virágzó Kaposvárt teremtette, s kinek alkotó szelleme nemcsak a teremben, de város minden pontján körvesz bennünket.”

Németh István megyénkben, Buzsákon, 1849. szeptember 29-én született, jómódu kisbirtokos családból. Szülei nagy gondot fordítottak fiuk kiképzésére és már mint elemi iskolást, a német szó eltanulása végett cseregyereként Szulokba adták és ez

tette lehetővé, hogy középiskoláinak a keszhelyi premonstreieknél és a pécsi cisztercitáknál elvégzése után a jog- és államtudományokat a budapesti egyetemen kívül a bécsin is hallgathatta.

Tanulmányainak befejeztével az ügyvédi oklevelet szerezte meg, amihez akkor még sem a tudori fok, sem hosszas gyakorlat nem kívántatván, fiatalon kezdhette meg ügyvédi hivatása gyakorlatát születése helyének járási székhelyén, a Buzsáktól félóránnyira fekvő Lengyeltótiiban.

A mezőgazdaság becsületes szülői légkörében nevelődve, egyenes jellemétől távolesett a rabulistika furfangja és erőszakossága, ügyvédi hivatását csak oly ügy szolgálatába állította, melynek igazságáról meg volt győződve, s ügyvédi minőségben közbecsülést szerzett nevének.

Mikor becsületes ügyvédi munkásságával vagyoniilag megerősödött, megnősült és nőül vette az állami építészeti hivatal főnökének, a közszeretettben állott *Scholz* Gyula műszaki tanácsosnak nővérét és valószínűleg neje és ennek családja befolyása révén tette át lakását és ügyvédkedése székhelyét Kaposvárra, ahol ügyvédi hivatását ugyanabban az egyenes vonalban folytatta, mely egyéniségének és jellemének megfelelt, amint azt Lengyeltótiiban megkezdette. Jellemének egyenességével, megbízhatóságával, puritán egyéniségével, modora előzékenységével csakhamar népszerű polgára lett a városunknak, elannyira, hogy pár évi ittlét után, anélkül, hogy legtávolabbról is kereste volna, városunk közönsége a polgármesteri székkal kínálta meg és azt 1895. szeptember 30-án történt megválasztásától kezdve 1911. szeptember 24-én bekövetkezett haláláig tartó 16 évi működése alatt Kaposvárnak városi szintre való emelése és általános föllendítése körül szerzett hervadhatatlan érdemeivel ékesítette, odaadó önzetlen munkásságával az utódok háláját és emléke nagyrabecsülését érdemelvén ki.

Mint teljessen kiforrott férfi, közel 20 éves ügyvédi tapasztalattal, emberismerettel a háta mögött, 46 éves korában, szellemi és testi erejének teljes frisségében vállalta az új tisztelet és abba épp úgy bele-

fektette egész lelkét, egész odaadását, egész energiáját, becsületességét és önzetlenségét, mint korábbi hivatalában.

Nem ismert más célt, mint vármegyéje székvárosát, Kaposvárt kiskorúságából kiemelni, kulturális és gazdasági igényeit fokozni és ezeket felfokozottabb mértékben kielégíteni.

Ez egyetlen célja és törekvése kivitelében módszere a zajtalan, külső aplombot nélkülöző, de annál alaposabb és minden részletében előre kidolgozott, összefüggésükben kapcsolatos, s azokból származó következményeiben jól átgondolt terv volt, melynek kivitelkor a város gazdasági egyensúlyát nem volt szabad érintenie, nem volt szabad e részben még kockázattal sem járnia, de mindenképen a városnak előre, sőt legtöbbször számszerűleg is megállapítható vagyoni és megmérhetlen szellemi és erkölcsi hasznára kellett annak válnia, bármily nagystylűek is voltak a teljes érettségben kivitelre kerülő eszmék és tervezetek.

Annyira átgondolt és körültekintő volt mindenben, hogy ígéretet sem tett senkinek, aminek megtartását lehetőknek nem tartotta, s ha beigérte, meg is tartotta.

Mindnyájan, akik életében ismertük, nem egyszer láttuk őt a nap legkorábbi és legkésőbbi óráiban egyedül bolyongani a város legkülönbözőbb szélein és utcáin, lehajtott fővel, gondolatokba mélyedve és egyik kezével idegesen gesztikulálva. Ilyenkor főttek az útban a tervek és jegecsesedtek ki a kivitel részletei.

Nagystylű és alapvető alkotásokat létesített 16 éves polgármestersége alatt, de egyetlen egyért sem fogadott el elismerést, ünnepeltetést, avval védekezett, hogy csupán kötelességét teljesíti és mindenkor szérénnyen a háttérbe huzódott. Nincs eklatánsabb bizonyítéka szerénységének és igénytelen kötelességtudásának, mint pl. az, hogy sem a városi színház, sem maga a városház s a többi egyéb középület, melyeket ő hívott életre, nevét egyik sem viseli emléktábláján.

A város fejlesztésére vonatkozó eszméit és a kivitel módozatait, eszközeinek megválasztását a polgári

értelmiséghez tartozó szűkebb baráti körben szokta teljes nyilvánosság mellett megtárgyalni igazi polgáriassággal, egy-egy pohár sör melletti fesztelen beszélgetés közben, mely közismert időpontban és helyen szokott lefolyni s ilyenkor az érdeklődők tetszés szerinti számban csoportosultak körülötte. A városi közügyet érdeklő és a nyilvánosság előtt ismert terv, amikor a kivitelre megérett, a város egész közönsége által részletében is helyeselt alakjában került a tanács és képviselőtestület elé elfogadásra s mivel ezek nemcsak részleteikben voltak ismeretesek, de egyik szervesen belekapcsolódhatott a másikba, alaposan megfontoltak voltak, nem volt szüksége arra, hogy előzetesen a felettes hatóságok és felsőbb rétegek jóindulatát kelljen előre kikérnie; a legcsekélyebb részleteiben kidolgozott és megvalósított terv, a megvalósítás időpontja, egymásutánja és többiekkel való egybekapcsolódása, következményeinek anyagi és szellemi sikere, annyi biztosítékkal volt alátámasztva, hogy azok anyagi tartalmukkal imponáltak és a formai hozzájárulás felülről el nem maradhatott.

Annyira a város közügyének, kulturális és gazdasági naggyáfejlesztésének tanulmányaira és gondolataira volt ideje kizárólag lekötve, hogy még a szokászerű társadalmi, sőt családi érintkezést is elhanyagolta; nyilvános mulatságokon egyáltalán részt nem vett, a művészi és tudományos előadásokon azonban már gyakrabban megfordult, kerülte az ünnepeltetéseket célzó társas étkezéseket is. Ennek oka nem csak az lehetett, hogy minden idejét egyetlen szerelmének, a város naggyáfejlesztésének szentelte, de talán az is, hogy havi illetményei 500 koronára sem rugtak és vagyoni körülményei annyival kevésbbé engedték ezt meg, mert önzetlenségében neje vagyonához sem nyult soha és számottevő ingó és ingatlan szülői örökségéről egyetlen nővére javára lemondott azon indokolással, hogy szülei az ő kiképeztetése költségeiben kiadták neki előre örökségi részét s midőn fonyódi villáját felépítette fáradalmi pihentetésére és új erők gyűjtésére, annak költségeit a berendezkedéssel együtt szerény illetményeiből törlesztette éveken át részletek-

ben s a magánéletben sem kívánt takarójánál tovább nyújtózkodni.

Ezt az elvét a városi közéletben is oly aggódo gondossággal vitte keresztül, hogy bármily nagyok voltak is alkotásai és bármily nagy költségbe került is megvalósításuk, kerülni igyekezett, hogy annak terheit adósságok kontrahálásával a későbbi nemzedékre hárítsa és minden igyekezetével azon volt, hogy bármennyire lenyulnak is erkölcsi és anyagi hatásaikban a későbbi nemzedékre, az általa kivitelre került alkotások maguk termeljék ki azok anyagi költségeit is.

Ez az indok vezette őt arra is, hogy a városba kívülről jövő beözönlést és letelepedést, új vállalatok létesítését a legszabadelvűbben kezelte, abból indulván ki, hogy az új települők és azok építkezései, financiaiis nyelven szólva, „új adóalanyokat“ és új adótárgyakat hoznak a városba és belülről jövő többletjövedelemmel segítik elő a város többletkiadásainak és fejlődő szükségleteinek fedezését.

Buzgó, kitartó, és gyorsított városfejlesztési politikájának alapelve volt és maradt végig, amit hivatalátvételekor hirdetett, hogy a kiegyensúlyozott és szolid költségvetés mellett „költekezni és beruházni csak ott és oly mérvben szabad, ahol a város vagyoni és kulturális érdekeire igazi haszonnal jár“.

VIII.

Németh István polgármester, mint a jó hadvezér, hogy stratégiai tervét jól oldhassa meg, alapos szemlét tartott a terep felett és azt tanulmány tárgyává téve, annak megállapítását kereste, mely irányban vannak adva a város fölfejlődésének vonalai?

Tisztába jött azzal, hogy városunk eredeti magva a Vár-utcában levő régi vár, — a jelenlegi sörházi majorban levő sörházi épület, — ezért került a Kaposvize melletti emelkedettebb helyre és ennek védelmé alá azért huzódtak meg a Vár-utcai, Berzsényi-utcai és Teleki-utcai zsellérek, mesteremberek és kereskedők, mert a múlt század elején megásott Kapos-

csatorna elkészülte előtt a Kapos-vize széles posványokban és mocsarakban huzódott végig a kaposi vár körül és képezte ennek természetes védőövét. Hiszen alig két századdal előbb, amikor a budai pasa a rakoncátlankodó kaposi magyar várkapitány megleckéztetésére csapatot küldött ide (Salamon Ferenc: Zrínyiek kora) csak úgy tudott a várba jutni, hogy a Kapos vizét a Kecelhegy északi nyulványán gáttal elfogta, a hegy mögé terelte és a vár átellenében levő erdő (Cser) fáit levágva a mocsarakba döntötte és ezen fákon keresztül juthatott a várba.

Kaposvár terepének ez a nyugati és délkeleti része, mely a berekre nyult, évek hosszú során át malária-fészkek volt és utcáinak lakói közt váltóláz uralkodott.

Hogy a jövő Kaposvárjának fejlődési tere azon fensik legyen és kell lennie, mely a Fő-utcától északra terül el, legegészségesebb, minden jel arrafelé mutatott, megszerezése is a legkönnyebbnek ígérkezett, mert akkor még jórészen kiépítetlen volt, mezőgazdasági célt szolgált és ezen fensik legnagyobb részének tulajdona és birtoka egy kézben összpontosult és meg lehetett vele értetni, hogy ezen területre Kaposvárnak, mint hirtelen fejlődésbe került városnak és az otthont nélkülöző értelmiségnek, tisztviselői karnak, a pattanásig égetően nagyobb szüksége volt, mint a herceg Esterháznak mezőgazdasági üzeme folytatására. Az összes ütegeket tehát ezen legértékesebb terület elfoglalására kellett koncentrálni.

Még egy év sem tellett el, hogy Németh István a polgármesteri széket elfoglalta, már sikerült megállapodásra jutnia *Haller Józseffel*, a herceg Esterházy hitbizományi javak keménynyaku hű sáfárjával, Kismartonban székelő igazgatójával, hogy a jelenlegi Eszterházi-utcától északra fekvő 25 kat. holdra rugó u. n. Medgyes-telket az angol kerttel, magtárral s egyéb épületekkel együtt 100.000 forintért a város részére átengedi.

Ezen terv és javaslat felett a vélemények a képviselőtestületben csodálatosképpen annyira megoszottak, hogy azt csak az elnöklő polgármester döntő

szavazatával sikerült elfogadtatni, mert amikor egy-egy hold mezőgazdasági földnek a város területén forgalmi ára 800 forint körül mozgott, sokallották a holdankénti 4000 forint megadását.

A megvett telekről az Árpád-, Eszterházy-, Szent Imre-, Ezredév- és Meggyes- (jelenleg Németh István-utca) utcák kitüntetése mellett tervet készítettett *Bereczk* Sándor városi mérnökkel házhelyekké való parcellázásra és e házhelyeket successive eladásra bocsájtotta és e házhelyeket az Eszterházy-utcában négyszögölenként 10 forinttal, az attól északabbra fekvő részeken olcsóbban értékesítette, de ha átlagárul négyszögölenként csak 7 forintot veszünk is alapul, az értékesített 40.000 négyszögöl terület után 280.000 forintnak kellett a város pénztárába befolyjni s ha az utaknak kijelölt, vagy közcélokra ingyenesen átengedett területektől eltekintünk, akkor is bőségesen befolyt a város pénztárába az a vételár, melyet érte a hercegségnek annak idején kifizetett.

Ily közcélra átengedett ingyenes terület volt elsősorban a Magyar Államvasutak táp- és nevelő-intézetének adott telekkomplexum, mely egy részről — „madarásznyelven” — vocatorul volt hivatva szolgálni a magánépítkezések megindítására, másrészt hazafias célt szolgált az idegen nyelvterületen lakó magyarság nemzeti jellegének megmentésére. Ingyen engedtetett át a református templom és lelkészlak, a Kath. Kör, a siketnémák intézete, ugyszintén az iparoságnak kijelölt az a terület, amelyre utóbb az iparosok székháza épült. A vétel a városra az erkölcsi eredményen, azon városrész gyors beépülésén kívül fényes üzleti eredménnyel is járt s megnyitásával vonta maga után az Igazságügyi palotának, Főgimnáziumnak, Nemzeti Casinónak, Szent Imre-kápolnának odajutását.

Németh István szerezte meg utóbb a város részére a helybeli plebániától Zimmert József prépostsága idejében azt a területet is előnyös árban, mely a Meggyes-telek, illetőleg a Honvéd-tértől északra fekszik és a jelenlegi tisztviselői telep épületeinek és utcáinak színtere.

A Meggyes-telek megvétele, felosztása, részletekben való successiv értékesítése, közcélokra ingyenes átengedése, középületekkel való tervszerű benépesítése azonban csak gyerekjáték volt ahhoz képest, hogy ez új városrész forgalma hogyan kapcsoltsák be délről a Fő-utcába és nyugatról a Zárda utcába, mert nem szabad felednünk, hogy a Fő-utcának a Kossuth Lajos-térről a Cigliig, vagyis a jelenlegi MIR-malomig terjedő utvonalan egyetlen, de egyetlen utvonál vagy utca sem vezetett északra, a Meggyes-telek felé, valamint egyetlen utca vagy utvonál sem létezett a Kossuth Lajos-térről a Zárda-utcán végig a Honvédlaktanyaig, mely a Zárda-utca felől keletre vezetett volna az új Meggyes-tömb felé.

Az új városrésznak, a meggyes-telki és honvédtéri fensiknak az ó-városrészbe, a Fő-utcába és Zárda-utcába való bekapcsolása, vagyis a Tallián Gyula-, Somssich Pál-, Eibenitz-köz, meg a Zárda-utca felől az Eszterházy-, Németh István- és Damjanich-utcának létesítése, mindezeknek gyors, olcsó és amellettszinos és mindenestre célszerű megoldása volt a fölfejlődési utat kijelölő és az egész hadműveletet vezénylő hadvezérnek legnehezebb, de egyuttal legzseniálisabb munkája.

IX.

A Medgyes-telek megvételekor az csak két helyen volt megközelíthető. Az egyik, a Honvédlaktanya déli oldalán levő keskeny közön (mely a mostani Damjanich-utcának Honvéd-utcai bejáráját képezi); ezen keresztül jártak a katonai gyakorlóteret képező, u. n. Honvéd-térre, a Baross-utcai laktanyából a 44. és 52. gyalogezred századai. A másik a Németh István-utcának szintén nyugati kezdetén levő, az a kapuval ellátott bejárá, mely a magtár, jégverem, istállók és egyéb gazdasági épületek körül elterülő majorudvarba vezetett. Mindkét bejárá a város akkori szélein feküdt.

A legelső új ut és utca, amely a Medgyes-telki új városrészt a régi városba bekötötte, a *mostani*

Tallián Gyula-utca volt. Ennek az utcának jelenlegi bejáratát a Fő-utca felől egész szélességében a megyei tisztí főorvos székháza zárta el.

A tisztí főorvos ezen székháza már avult és az akkori igényeknek sem megfelelő volt, Németh István polgármester tehát tárgyalásokba bocsátkozott Tallián Gyula korábbi alispánnal, későbbi főispánnal, akinek szintén jó érzéke és hajlandósága volt a megye székvárosának fejlesztésére és sikerült oly megállapodásra jutni a vármegyével, hogy a főorvosi székház a Fő-utcai fronton felével szűkebbre, de annál mélyebbre építtessék az ujonnan nyitandó utca vonalán az udvarban észak felé, a főorvosi épület és telekből eleső keleti rész pedig utcatest céljaira engedessék át, míg a főorvosi teleknek nyugati felére eső kert- és lucernás-része házhelyekké parcelláztassék föl és engedessék át méltányos árban lakásépítés céljaira a megyei tisztviselői karnak.

Igy jutott a város áldozat nélkül a Medgyes-telek felé vezető új utca hosszabb-rövidebb bejáratához és nevezte el azt, a város hálája jeléül, Tallián Gyula főispán nevérol; ennek folytán juttathatott a megye házhelyeket dr. Szigethy Gy. János kórházi ig. főorvos, Krieger Ödön és Plachner Sándor megyei főjegyzőknek, Varga Lajos árvaszéki ülnöknek, dr. Andorka Elek tisztí főügyésznek stb. és az értük befolyó vételárakból könnyűszerrel építhette fel a vármegye a modern új tisztí főorvosi székházat dr. Szaplonczay és utódai részére.

Téves volna azonban azt hinni, hogy evvel már megoldást nyert volna a Tallián-utcának majdnem a Fácányosig kinyúló jelenlegi hosszúsága és vele együtt az Eszterházy-, Németh István- és Damjanich-utcáknak jobbról-balról, a kórházi telken át, a Virág- és Szent Imre-utcákig egyenes vonalban való kinyújtása.

A Tallián Gyula-utcának a főorvosi székház lucernásán túl felhuzódó, valamint az Eszterházy-, Németh István-utcák keresztezésétől jobbra-balra elnyúló részei akkor keresztül-kasul voltak szöve mezőgazdasági célokra használt ingatlanaival helybeli gazdáknak, akik azoktól megválni nem akartak és a város részére

is bizonyára csak felcsigázott árakon lettek volna hajlandók átengedni.

Ezeknek gyors, olcsó árban s a költséges és hosszadalmas kisajátítási eljárás mellőzésével való megszerzésére Németh István polgármesternek Siposs Géza városi főjegyző személyében értékes segéderő állott rendelkezésére; ő ugyanis a város minden egyes polgárát kívül-belül, minden darab földjüket töviről-hegyire ismerte. Az ő révén sikerült a nagyszabásu terv részletei kiviteléhez szükségelt kisebb-nagyobb területeket színelges vevők, magyarul mondva u. n. „strohmannok” útján a város részére megszerezni és erre a célra még a „nagy” Szukics Jánost, Ribáékat is lábukról levenni.

Ugyanezen manőverrel szerezte meg olcsón a város az Eszterházy-utcának a Zárda-utca elején fekvő, u. n. Szolgahegyi-féle házát is, udvarával, kertjével együtt, mert Szolgahegyiek bizonyára tizszeresét kérték volna el a vételárnak, ha sejtelemmel bírtak volna arról, hogy házuk és telkük utcanyitás céljaira és uttestül fog a város részére szolgálni.

Ez a Szolgahegyi-féle ház egy elavult, dugadült épület volt a Schaffer Alajos kir. közjegyző és Szalay Károly ügyvéd, országgyűlési képviselő háza közötti részen a Zárda-utcában s ez a ház volt hivatva éveken át nemcsak a városház céljaira szolgálni, hanem még a polgári leányiskola részére is, felváltva addig, amíg az Erzsébet-ut kiképzésével kapcsolatosan az új városház is felépült. Ezekben a szurtos helyiségekben tartották meg a képviselőtestületi üléseket is, ott voltak elhelyezve a város összes hivatalai is, a polgármestertől kezdve végig az egész tisztikar. Ma talán a városi szolgáltnak is különb lakásuk van, mint amilyen helyiségben voltak akkor a Szolgahegyi-féle házban a tisztviselői kar hivatalai elhelyezve.

Az Árpád-utcának a megyeházzal szemben a Fő-utca való bekötésénél mellőzhetetlen szüksége volt a városnak az u. n. Eibenitz-féle Fő-utcai emeletes házra s annak az Eszterházy-utcaig az Árpád-utca irányában kinyuló telkére. Németh István nem szorgalmazta a vételt, csak leste annak alkalmát és be-

szélik, hogy Eibenitznét, amikor megtudta, hogy a vevő mögött a város áll, ájulásból úgy kellett felmosni.

A dr. Vaszary János ügyvéd magánkezdeményezéséből a vasuti állomástól a Fő-utcába vezető, korábban János-, jelenleg gróf Tisza István-utcat nem lehetett mellőzni, hogy folytatólag a Medgyes-telki új városrész felé a Fő-utcatól észak felé vezetőleg meghosszabbíthassa a közlekedési lehetőségek vonalát, mert ez volt hivatva a Medgyes-felé vezető forgalomnak főútörét képezni, aminthogy a Somssich Pál- és Szent Imre-utcák megnyitásával ezek ilyennek is bizonyultak.

Ennek megtervezése és keresztülvitele azonban már sokkal komplikáltabb és sokkal nagyobb szabásu transzációnak volt eredménye, mint az előzőleg leírtaké.

X.

A Somssich Pál-utcának megnyitása szerves kapcsolatban állott a gimnázium nyolc osztályu főgimnáziummá való előléptetésével és annak a régi városrészről a meggyes-telki fensikra való áttelepítésével.

A hat osztályu gimnázium a múlt század utolsó harmadik évéig a Kossuth-szobor hátamegetti, jelenlegi pénzügyigazgatósági épületben volt elhelyezve, egyemeletes volt és Somogy vármegye tulajdonát képezte. Még egy emeletnek a ráépítésével, amint a kincstár tette, mikor azt a megyétől megvásárolta, — elegendő helyiség állott volna a nyolc osztály rendelkezésére is. Az épületnek azonban oly szűk volt az udvara, hogy abba csak a delelő nap tekinthetett be pár órára, a tanulóifjuság azonban már az óráközi szünetekben sem fért és hancurozhatott volna ott a szabad levegőn, — annyival kevésbbé nyílt alkalma s sport különböző nemeit kultiválni; hiszen a tornaterem is a keleti szárny földszintjén volt elhelyezve és nyugatra néző ablakain a napsugár soha be nem hatolt és magas rétegű homokfeltöltése miatt levegője nem volt mentes a dohosságtól.

Ezen nyilvánvaló tények miatt a vármegyének megnyerése nem ütközött nehézségbe, hogy a régi

épületet a pénzügyi hivataloknak engedje át és a meggyesi új városrész megnyitásával olt teremtsen az ifjuság egészségének és testi edzésének megfelelő tágas udvartérrel és kerttel ellátott új otthont.

Igy került a főgimnázium a jelenlegi helyére, az Eszterházy-utca arcvonalaiba, természetesen előkerettel is ellátva, mint annak idején a „Haza kis polgárainak” 1832-ben épül iskolája, hogy utcai zaj és por ne hatolhasson a tantermekig; a Fő-utcából és a vasútállomástól a Gróf Tisza István-utcán át a tanintézet-hez való odajutás végett pedig mellőzhetetlenné vált a jelenlegi Somssich Pál-utcának a megnyitása.

Ennek az utcának Fő-utcai elején (a jelenlegi Turul-szálló és Fenyvesi-féle könyvkereskedés épülete között) azonban ott állott ifju Csorba Edének, a város és vármegye egyik legtekintélyesebb férfiának nemrégiben épült szép egyemeletes családi otthona, a földszinten tágas helyiségekkel az ügyvédi irodák részére.

Csorba házának lebontása és a hozzátartozó udvarnak és kertnek utcává alakítása végett a vármegye tulajdonát képező gimnázium érdekében a vármegye azt megszerezte és ingyen bocsátotta a Somssich Pál-utca nevet nyert uttestet a város tulajdonába. (Mennyi emlék rajzik körülöttem, midőn a föld színéről eltűnt ezen házra gondolok, a nagy szellemi tulajdonokkal felruházott családfőre és jóbarátomra, az anya mintaképét képező és oly tragikus véget ért művelt nőre, a lebontott házban összejövő társaságra: Ádám András, Nagy Sándor, Vági Móric kuriai bírákra, Hodossy Lajos táblai elnökre, Nagy Emil v. igazságügyminiszterre és fiatal éveim évtizedes munkásságára, melyet ott Csorba Edével ügyvédi társasviszonyban eltöltöttem! De hát panta rei!

A jelenlegi Eszterházy-utcától a Németh István-utcaig terjedő és a Fő-utcai házakhoz tartozó lucernásokat azonban, melyek a jelenlegi főgimnáziumnak telkét képezik, Csorba Ede épp úgy, mint özv. Folly Imréné, Schlesinger Herman, Lang Jakab és Simon Gyula minden ellenérték nélkül engedték át 3 kat. hold 1359 négyszögöl terjedelemben a vármegye gim-

náziuma részére és ezen lucernások nyugati és déli részéből ingyen hasíttatott ki a város részére a Szent Imre-utca utteste a Szent Imre kápolnáig és az Eszterházy-utcának a gimnázium déli szélességében elvonuló területe.

A Somssich Pál-utcává változott Csorba-féle udvartértől jobbra-balra fekvő Lang- és Schlesinger-féle kertek hamarosan házhelyekké parcelláztattak és orvosok, ügyvédek, bírák egy-kettőre elkapkodták azokat családi házaik fölépítésére; annak Fő-utcai keleti sarkára Szarvas Imre haszonbérlo a modern Turul-szállót építtette, míg Csorba Ede rábeszelésére Pranger József, az Osztrák-Magyar Bank itt járt bécsi kormányzója, a Somssich Pál-utca északnyugati sarkát szerezte meg az akkori Osztrák-Magyar Bank részére s úgy került oda a jelenlegi Nemzeti Bank fiókja.

Oly nagystylü építkezések, mint a MÁV. tápintézete, az utóbb államivá vált főgimnázium, az Osztrák-Magyar Bank fiók, a Szent Imre kápolna, mely létét Bécsi Márton veszprémi kanonoknak köszönhetette, a ref. templom és lelkészlak (a ref. templom és lelkészlak kezdeményezője Csértán Márton, a jelenlegi lelkipásztor volt, tervezője és építője a nemrégiben Pécssett elhunyt Molnár Endre hgi műépítész), Siketnéma Intézet stb., serkentelőleg hatottak a magán-építkezésekre és a meggyes-telki városrész, jöllehet az Eszterházy-utcának Zárda-utcai bejárata sokáig, az új városház fölépüléséig, elfátyolozva volt, egy-kettőre benépesedett épületekkel. Maga Csorba Ede új háza egy utcával feljebb, a gimnázium keleti oldalára, az Eszterházy-utcába került és melléje épült jó barátja, ifj. Folly József tisztí főügyész is, ugyanazon stylben. (Ez utóbbi képezi jelenleg az Állami Erdészeti Igazgatóság székházát.)

A Tallián Gyula- és Somssich Pál-utcán kívül a régi és új városrész forgalmának bekapcsolására szolgált az Eibenitz-ház megvásárlásával egyidejűleg annak kapuján és udvarán keresztül a Fő-utcáról az Eszterházy-utcára nyitott gyalogközlekedés, melyet a jó családapa gondosságával gazdálkodó Németh István polgármester úgy oldott meg, hogy az épületek épségben

maradtak, a város részére bérletileg hasznosítottak mindaddig, míg az Eibenitz-köznek utcatestté való átalakítása mellőzhetetlenné nem vált.

Ezen gyalogjáró Eibenitz-utca-köznek utcává alakítása a Németh István halála utáni 17-ik évben, vagyis folyó 1928. évben következett be, amikor egy zseniális bankigazgató az annak keleti részén elvonuló házakat összevásárolta, kertjeit házhelyekké parcellázta és délkeleti sarkára saját bankjának fölépítésével a várost közforgalmi utcatest kiképzésére és a bérbeadott épületek lebontására kényszerítette, ezen első épülettel irányt adva további beépítésére.

Ezen Eibenitz-köznek Kossuth Lajos névre keresztelt kiképzésével befejezést nyert a Németh István polgármester által kontemptált egybeolvasztása a meggyes-telki új városrésznek a régivel.

XI.

A Meggyes-telek vételére és kiképzésére vonatkozólag imént ismertetett nagy művön túl mi sem bizonyítja jobban, minő nagy és részleteiben kidolgozott koncepciókkal lépett Németh István a polgármesteri emelvényre, mint az a körülmény, hogy polgármesterségének ugyanazon első évében, mielőtt a tinta jóformán megszáradt a Meggyes-telki szerződésen, már 1896. december 30-án újabb vételi szerződést kötött az Esterházy hercegséggel, mely szerződés 1897. október 21-én lett a herceg által véglegesítve és annak alapján a város megszerezte annak jövedelméből részletekben fizethető 118 ezer forintért a régi városháztól és lebontott Bárány-vendéglőtől kezdve nyugatra, a Korona-utca 1. szám alatti Steinitz-féle házig terjedő és jelentékeny bérjövödelmet hajtó, de formátlan és elavult üzleti házakat udvaraikkal, kertjeikkel, sőt fáézási jogukkal együtt; a mostani Rákóczi-teret, ahol a színház áll, a mögötte levő vásártérrel együtt az Anna-utca vonaláig; a vétel tárgyát képezte továbbá a Vár-utcában levő az a terület, melyen jelenleg a sertéspiac, a járlatkezelő épülettel, korcsma-épülettel és munkásotthonnal együtt fekszik; nem-

különben a Kanizsai-utca és a jutai-ut melletti több holdra terjedő jelenlegi országos vásártér. Sőt a vételhez tartozott, amit talán első helyen kellett volna említenünk, a herceget régi uri jogon illetett vásárjog, vagyis a heti és országos vásárok tartásával járó helypénzszedések joga is.

Hogy micsoda gazdasági előnnyel és értékkel járt a városra egymagában az utóbbi és micsoda évi jövedelmet biztosított ez részére, annak jellemzésére csak azt kívánjuk megemlíteni, hogy maga a vásárjog, amíg bérletileg értékesített, tisztán évi 20.195 koronát jövedelmezett a városnak és ez a bevétel 1926. évben 1.821,137.500 koronát, 1927-ben pedig 134.645 pengő 12 fillért, úgy, hogy a vásári helypénzszedés egyetlen éve többet hozott a városnak, mint amennyibe az a föntemlített telek- és házkomplexumokkal a vételkor a városnak került.

Ezen második vételnek fényes volta jórészen annak volt köszönhető, hogy a polgármester a Meggyes-telek vétele tekintetében annak drága voltára hivatkozhatott, amit azzal demonstrált, hogy a szavazat annak megvétele tekintetében egyenlően oszlott meg és ő azt elnöki szavazatával döntötte el, ez alapon saját személyére és a város közvéleményére hivatkozással, a második vételnél előzékenységet igényelhetett az eladó merevségével szemben.

Mi tudjuk és évtizedes kifejlődése után látjuk, mit ért a városnak a Meggyes-telek megvétele és nélküle a föllendülés, szépülés, egészséges kialakulás helyett elcsenevészedett volna és ma milliók és milliókkal sem lehetne az akkori 100.000 forintos vétel elszalasztását jóvátenni. Jól, sőt legjobban tudta ezt annak idején Németh István is és azért volt oka és bátorsága azt elnöki szavazatával az utódok javára eldönteni.

Ahogy mi ismertük Németh István egyéniségét és egyenességét, nem akarjuk elhinni, hogy a Meggyes-telek vétele dolgában a szavazatok egyenlő megoszlását és az elnöki döntést ő inszenizozta volna. De el tudjuk képzelni, hogy Darnay Béla, Kemény Samu, Szabados Imre, akik fő támaszai és elég rutinizott

üzletemberek voltak, hogy a szavazatok egyenlő beállítását és az elnöki döntés provokálását ők gondolták ki, hogy azt utóbb a város részére a hercegséggel szemben tőkésíteni lehessen s ehhez a polgármestert utólag nyerték meg.

Bármiként álljon e részben a dolog, a hozzá fűzött várakozások fényesen beváltak, nemcsak pénzügyi szempontból, hanem abban az irányban is, hogy a város további friss levegőhöz jutott; a jelenleg Rákóczi-térnek nevezett területről a füstös konyháju és disznóólas cselédházak hamarosan eltűntek; oda került a heti gabona-, fa- és szénapiac és elébe a színház, körülötte kiképezett parkkal és szökőkuttal; ott jelöltetett ki annak északkeleti sarkán a Somogy-megyei Múzeum részére a telek; az országos vásárok a jutai ut összeszőgelésén levő u. n. Pap Sára terület előnyösen értékesített, azon a Strasser és König gabonakereskedő világcég a MIR gőzmalma után a második exportmalmot, a Hazai Malmot építette; a lebontott Bárány-vendéglő és az ujonnan vett, a Korona-utca 1. szám alatti Steinitz-féle házig terjedő formátlan házak lebontattak, azok helyén fölépült Kopeczek tervei szerint az új városháza, megnyílt az Erzsébet-ut, kiépült a városházzal szemben a nyugati oldalon az Erzsébet-ut palotasora; a vasuti felüljáróval a Donnerváros közelebbi kapcsolatba került a belvárossal; a villanyteleptől keletre a Deák-térig tervbe vett uton lehetővé vált a napi piac részére a vásárcsarnok, esetleg napi piac elhelyezése, mely a Csokonai-köz irányában új utcával bekötést volt hivatva nyerni a Teleki-utcával.

Szerencsés kézzel nyult hozzá Németh István az Erzsébet-ut kiképzéséhez is, hogy az az új városház fölépítésével egyidejűleg történjék, midőn Kemény Samut, a Kemény Bernát Fiai első gabonacég beltagját megnyerte annak az eszmének, hogy az Erzsébet-ut északnyugati sarkára az Erzsébet-szállodát építse s az ő példája nyomán a kereskedők versenyezve vették meg a további két-három emeletes üzleti házak építésére a szűkös házhelyeket s a befolyó vételárak

könnyűvé tették az ut és városházépítéssel felmerült városi költségek kiegyenlítését.

Németh István bölcs gazdálkodási elvei, melyeket székfoglaláskor kifejezésre juttatott, nemcsak az előnyös telekvételben, az Erzsébet-ut nyugati részén sikerült előnyös házhelyeladásokban, de még abban is megvalósítást nyertek, hogy az ujonnan felépült városházát nem foglalta le kizárólag a városi igazgatás kényelmes elhelyezkedése céljaira, hanem egy jó részének üzlet-helyiségek, a posta, táviró és távbeszélő részére való bérbeadása jelentékeny évi jövedelmet is biztosított a város részére.

A város főterének ezen kibontakozásával, az Erzsébet-szálló fölépülésével, a herceg tulajdonában maradt „Korona-szálló” sem maradhatott el fejlődésben és Tatár Gusztáv bérlő kierőszakolta a hercegnét, hogy annak frontját a rk. templommal szemben egész szélességben kiépítse és modernizálja; de lökést adott a teljesen modern Turul-szálló fölépítésére is.

Megadta a lökést arra is, hogy a 44-es gyalogezred obeliszkje a városház előtti főterről a színház mögötti parkba helyeztessék át és helyét Kossuth Lajosnak Kopits János által készített ércszobra foglalhassa el.

XII.

Németh István, miközben a város külterjes fejlődésének irányát kijelölte és annak alapjait lerakta, nem maradt tétlenül a város belterjes kiépítésében sem és ezt amazzal párhuzamosan, ugyanazon átgondoltsággal, következetességgel, egymásba fonódással, ugyanazon erő kifejtéssel, meglepő gyorsasággal és eredményel végezte.

Mindenekelőtt a város kezelésébe vont s a Siemens-Halske berlini cégtől átvette a villanytelepet egész hálózatával, felszerelésével, sőt Spörlein nevű klpróbált szerelőjével együtt. Tudva azt, hogy a nevezett cég Európaszerte csupán villanyvilágítási telepek felállításával foglalkozik elsősorban, azoknak üzemben tartása azonban reá nézve kényelmetlen teher, s a legnagyobb készséggel hajlandó azt másnak tulaj-

donába bocsátani, a német becsületességgel vezetett könyvei betekintése alapján előnyös árban sikerült azt neki a város részére megvásárolni, a népesség szaporodásával, a hivatalok és az értelmiség növekedésével teljes biztonsággal volt arról meggyőződve, hogy a villanyfogyasztás az iparosok szükségletén túl az idők folyamán lényegesen megnövekszik és a város javára közüzembe vételével évről-évre növekvő jövedelmeket fog elérni.

S hogy terve megvalósításában azon időben minő akadályokat kellett legyőznie, annak illusztrálására legyen szabad hivatkoznom arra, hogy erre vonatkozó javaslatát és a városi határozatot nemcsak a Magyar Villamossági R. T. fellebezte meg, amelyik annak megvételére a várossal együtt szintén pályázott, nemcsak a város polgárai közül egyesek, hanem csodálatosképpen még a felügyeletet gyakorló vármegyének tiszti főügyésze is, — és ezen felebbezésekkel szemben a kérdés minden részletére vonatkozó tájékozottságának, alaposságának, elektrotechnikai bemélyedésének és a rentabilitás alapos kifejtésének örök időkre szóló bizonyosságát őrizte meg városunk levéltára azon 2407—901. sz. a. kelt sajátkezüleg irt elaboratumában, mellyel ezen felebbezett ügyet a kormányhoz felterjesztette és nyomtatásban a képviselőtestület tagjainak megküldötte, porrá zúzva abban a felebbezés minden leglényegtelenebbnek látszó okfejtését is.

A város mélyebb részein állandóan grasszáló váltóláz és tifuszesetek kiüldözése végett ő létesítette a vízvezetékét, majd utána csakhamar a szennyvizek levezetése végett a csatornahálózat lefektetését; mindkét munkájában a korán elhunyt Möhler János műszaki tanácsos és volt elektrotechnikai tanár volt értékes munkatársa. Ezen 2—3 szóval ismertetett létesítmény öt-hat évi láthatatlan, de annál ernyedetlenebb munkát igényelt. Aki végig tanulmányozta az ide vonatkozó intézkedését, elkezdve a földművelésügyi miniszter szakközegének kiküldése tárgyában benyújtott kérvényektől, a források kutatásától, a kellő bőségű forrásnak végre a toponári határban, a Deseda-patak mentén való feltalálásáig; a vezető csövek dimenzio-

nálásától, anyagának kiválasztásától kezdve a lefektetéséig; majd a város minden háztulajdonosához intézett részletes kérdőív megszerkesztésétől, kívánja-e a bevezetést? hányan laknak a házban? mennyi napi fogyasztásra van szüksége mindegyiknek? stb.; e kérdőíveknek szétosztása, majd viszont összeszedése s kiszámítása; a vízi hatósággal való tárgyalási jegyzőkönyveket, a Máv.-val folytatott tárgyalásokat, a kis- és nagybirtokosokkal folytatott alkudozásokat a vezetékcsöveknek ingatlanukon való lefektetése engedélyezésére vonatkozólag; a vitzartály, szivattyutelepek és egyéb berendezési tárgyak megválasztását, s mindezekre vonatkozó, 1904. április 15-i, sajátkezűleg irt polgármesteri fogalmazványát stb., stb., csak az alkotóhat magának képet arról, micsoda óriási és éjszeleket nappallá tevő munkát kellett azok megvalósításáért kifejtienie. Annak üzembehelyezésével azonban nemcsak a város közegészségének ügyét szolgálta, hanem a folyton-folyvást növekvő vízfogyasztással a város közüzemi jövedelmét is lényegesen öregbítette.

A város legrégebbi és leghosszabb két utcája, a Berzsenyi- és Zárda-utca nélkülték az egymással összekötő vonalakat; a két leghosszabb utca egymás közötti érintkezésének megkönnyítése és élénkítése végett azokat két helyen is áttörte két új utcával, az István- és Kontrácssy-utcákkal; sőt e két leghosszabb utca között elterülő üres telkeket északról délre, a Kereszt-utcától a Korona-utcáig terjedő új utca nyitásával kívánta benépesíteni s annak jelzésére törte meg az István-utcát, másrészt a Kontrácssy-utcában a Szántó-laktanya és Új-Somogy nyomda épülete, valamint ezek áttelenében a Dr. Réthy-féle ház és az u. n. Goitein-udvar épülete közt meghagyott és utcának szánt üres helyet.

A régi városrésznek és a Medgyes-telki ujnak utcáit hamarosan ellátta makadam-szerű burkolattal míg a Pécs—varasdi állami uton a kórháztól a Kanizsai-utcáig sógora, Scholz Gyula államépítészeti főnök, segítségével kockakövekkel rakatta ki az uttestet és megkönnyítette ezen utcarészek tisztántartását.

Az utcák és gyalogjárók aszfaltozását már utódjára hagyta és Kovács-Sebestény Gyula az aszfaltágyukat már sorakoztatta a Teleki-téren és Möhler Jánossal elkészíttette az aszfaltutakat szegélyező muskátlis gyepszőnyegek tervét, amidőn a háboru kiütött és tervük porba esett.

Németh Istvánnak volt köszönhető, hogy a népiskolák számát nemcsak szaporította (Anna-, Petőfi-utca, Donnerváros stb.) új tanerőket alkalmazott, tantermeket modernizálta, — hanem sikerült neki az elemi oktatás költségeit is az államra hárítani és azoknak állami kezelésbe vételével a várost jelentékeny kiadásoktól, a kulturális igények fokozottabb kielégítése mellett, megkímélni, eredeti s programmjához képest a városi háztartás egyensúlyát megőrizni; így vált lehetségessé, hogy pl. 1901-ben még, amikor a rendőrségi teendők is a városnak képezték terhét, a pótlódó 37'85 százaléknál nem rugott többre.

Az új városház 1903-ban elkészülvén, a Szolgahegyi házból a városi hivatalok beköltöztek az új épületbe s avval egyidejűleg a Szolgahegyi-ház eltűntével megnyílt az Eszterházy-utca nyugati bejárata és csakhamar felépült ott az Igazságügyi palota, a Nemzeti Casino, majd a stilszerű szépségükkel kiváló magánházai a Königsberg-testvéreknek stb.

Az önkéntes tűzoltóság helyébe a hivatásos tűzoltóság felállítása, megszervezése, modern gépekkel és eszközökkel felszerelése szintén Németh Istvánnak képezi érdemét. Ezen munkájában nagy segítőtársra akadt Szabados Imre gyógyszerészben, aki a tűzoltóságot a mentők intézményével egészítette ki, amely azon idő óta állandóan teljesíti emberies feladatát a város társadalmával szemben. Ez a segítőtárs, Szabados Imre, időnkint talán komikusan hatott a tűzoltóőparancsnoki fényes sisakban és egyenruhában való megjelenésekor, alapjában véve azonban egy önzetlen, a város érdekében minden áldozatra és tette kész polgára volt a városnak és érdemeket szerzett a színházunknak a Rákóczi-téren és az akkor még kevéssé ismert vasbetonból való jutányos felépítése körül is. A színházépület szépsége tette azután mellőz-

hetetlenné, hogy a MÁV. állomási épülete szépségében simuljon hozzá, ezen munkájában pedig Németh Istvának Vörös László keresk. államtitkár és városunk országgyűlési képviselője állt segítségére; az állomási épületnek kibővítését pedig a tengerre vivő fővonal forgalmának felszökése és az évről-évre szaporodó vicinális vasutaknak városunkba, mint központba való befutása tette mellőzhetetlenné.

XIII.

Örvendetes látványt nyújtott, hogy Németh István fáradhatatlan polgármesterünk tevékenysége és folyton szaporodó létesítményei minő serkentő hatással voltak városunk egyébként nehézkesnek ismert társadalma minden rétegére és a nyert impulzus miként terjedt át közönségünk minden osztályára.

Dr. Müller Nándor ügyvéd, Gyulai István, Kecs-kés Ernő, Kardos Ignác tanárok örvendetes fellépésükkel megteremtették a Kaposvári Zeneegyesületet; mely egyesület zeneoktatással és nagy népszerűsége szert tett hangversenyek rendezésével foglalkozott és dr. Müller halála után Depold Béla vezetése alatt további fejlesztést és fellendülést ért el. Málik Mátyás postatiszt megalakította a posta dalárdát és az általa felébresztett Máv dalárdával egyesülve, életet adott a Városi Dalárdának.

Endrei Ákos főgimnáziumi tanár és Szabó Kálmán v. országgyűlési képviselő társadalmi uton nyert megszervezéssel létrehozták a polgári fiúiskolát, míg dr. Bók Zalán Lajos ügyvéd, Darnay Béla, Vészi Sándor és kereskedőink összefogásából megteremtették a kereskedelmi iskolát. Mindkettő utóbb városi kezelésbe ment át.

Németh István sógora, Scholz Gyula műszaki tanácsos kezdeményezésére megalakult a városi Szé-pítőegyesület, s ennek volt köszönhető, hogy a villany-oszlopokra virágkosarak szereltettek, s a magánosok és középületek ablakain is ily virágkosarak alkalmazása terjedt el a városban, továbbá, hogy a színház előtti parkba a magyar motívumu majolika szökőkút,

míg a polgári fiúiskola mellé az időt és időjárást jelző oszlop felállíttatott.

Gróf *Somssich* Gézával és Scholz Gyulával együtt létrehoztuk a Somogy megyei Muzeumegyesületet és leraktuk gyűjteményének legelső alapjait, a somogy-megyei népművészet alkotásaiból.

Mihalik Gyula főgimnáziumi tanárral és Scholz Gyula műszaki tanácsossal megrendeztük 1903. május havában az akkorra elkészült Németh István-utcai Siketnéma Intézet épületében a legelső itteni műkiállítást, melybe kizárólag somogy megyei művészek alkotásai vettek fel, hogy a művészek egyéniségének ismerete révén a festészet annyival könnyebben férközhessék közönségünk izléséhez és szeretetéhez; ennek folytán került az első *Bosznay*-festmény a Nemzeti Casinóba, továbbá *Vaszary* Jánosnak, meg az akkor még kétkedéssel fogadott *Rippl-Rónai* Józsefnek, *Kunffy* Lajosnak, *Udvary* Gézának, *Ungváry* Sándornak, *Bacsikay* Bélának stb. festményei városunk közönségének magánlakásába és így kezdték ezek kiszorítani az idegen reprodukciókat.

Ennek az alkotó, kulturális lelkesedésnek volt következménye, hogy az Országos Magyar Iparművészeti Társulatnak megyebeli tagjai külön szervezetté csoportosultunk és *Rippl-Rónai* József, *Mihalik* Gyula, *Scholz* Gyula, *Kopits* N. János bevonásával megrendeztük a vármegyeház Fő-utcai frontjának első emeleti teljes szélességében, vagyis, főispáni és alispáni előzékenységből a saját lakrészeik bevonásával, az első itteni műparkiállítást, amelyben helybeli iparosaink is részt vettek műipari készítményeikkel. A kiállítási anyag legnagyobb tömegét azonban azok a tárgyak képezték *Györgyi* Kálmán, az Orsz. Magyar Iparművészeti kiállítás igazgatójának, elnökének és a kormánynak előzékenységéből, amelyek a milánói világiállitásból ezen az uton tértek haza és a megyeház első emeletén nyertek elhelyezést. Megtekintésükre megjelent Pécs városának minden műipari kiválósága, a Zsolnay-gyár vezetőségétől kezdve mindenki; de megjelentek elsősorban az országos műiparnak mesterei és tanárai. *Fittler* Kamill, *Maróti Rintel* Géza, *Faragó*

Ödön, Györgyi Kálmán stb. és ezen országos nevek zsűrijének ítélete alapján *Horváth* Károly helybeli kályhásunk nyerte el egy művészi szépségű kályhájával az első díjat. A kiállítás megtekintésére bevonultak megyénk vidéki tanintézeteinek összes tanítványai, de megyénk egész közönsége izlésének fejlesztéséhez is hozzájárult ez a kiállítás.

Mindezekkel kapcsolatosan megalakult a Szabad Lyceum heti felolvasó estélye az új városház nagytermében és az ország legkiválóbb esztétikusai tartottak azokon szebbnél-szebb és közönségünk elragadtatására szolgált előadásokat. Legyen szabad ezek között *Czakó* Elemér ny. államtitkár, *Fieber* Henrik min. tanácsos, *Náday* Pál tanár, majd utóbb *Agache* párisi műépítész neveit említeni.

Scholz Gyula és Depold Béla megszervezték a helybeli Mérnök- és Építészegyletet; *Szarka* János és *Szilágyi* Samu pedig a helybeli Iparegyesületnek és testületnek adtak lendületet, míg a kereskedők, *Kemény* Samu, *Darnay* Béla, *Szabó* Kálmán, *Vései* Sándor, *Kardos* Ignác vezérlete alatt tömörülve, a Kereskedők Egyesületének működésében hoztak lökötő életet.

Egyesületbe szervezkedtek az orvosok, ügyvédek, karuk színvonalának fejlesztése és kari érdekeik ápolása végett.

A „Szenvedő emberiségnek” jelszava alatt létrejött megyei kórház kibővült szülészeti, szemészeti és elmegyógyítási, tüdőbeteg szakosztállyal, sőt dr. Szaplonczay Manó és dr. Csurgó Jenő lelkes kezdeményezésére társadalmi úton megszületett a tüdőbeteg-dispensaire és kiterjesztette az utóbbi jótévő szervezetét az egész megyére. Létrejött a Munkás Betegség-éelyző pénztár és gyógykezelés.

Az 1906. évben a *Molnár* Endre műépítész tervei szerint és vezetése mellett felépült új ref. templom; felavatása pedig alkalmat adott arra, hogy gróf *Tisza* István városunkat látogatásával megtisztelte és annyira szeretetébe fogadta, hogy a feltornynosuló és műszaki tekintélyek által legyőzhetlennek mondott technikai akadályok dacára, minden lehetőit elkövettek, hogy a

még Fiuméig lenyúló MÁV gépműhelye itt, a Cseri-uttól északra készített töltéseken épüljön fel. Fájdalom, az ő halála és a szerencsétlen háboru rettenetes következményei ezt a tervet is halomra döntötték.

A letelepülési és építkezési engedélyek szabad-elvű polgármesteri kezelése mellett viszont egy-kettőre benépesült a Cseri-uttól délre, a Pécsi-utcától északra fekvő városrész, a Donner városrészszel, Iszákkal, valamint a Honvédlaktanyától északra fekvő városrész a mai Arany-, Szondy György-, Kinizsi Pál-, Toldi Miklós-, Kisfaludy-, Dülő-utcákkal, Arany János-térrel együtt oly terjedelemben, hogy a városrendezési terv elkészítési feladata már Kovács Sebestyén Gyula polgármester utódja és Möhler János műszaki tanácsosra maradt már örökségül.

Igy nőtt és fejlődött városunk minden irányban Németh István polgármestersége idejében; annak a tervének kivitelére azonban, hogy a Meggyes-telki fensikra gyermekek részére játszóhelyet, a pihenni akaróknak parkot létesítsen, nem volt ideje.

A fent vázolt hasznos alkotásait avval fejezte be, hogy a művészeti igények előtt meghajolva, élete utolsó éveiben a zene- és színi művészet részére épült templomot a Rákóczi-téren átadta rendeltetésének, 2 héttel halála előtt felavatta a városház előtti téren Kossuth apáknak Kopits János által alkotott ércszobrát. Ez volt életének és polgármesteri ténykedésének utolsó aktusa, de a legelső aktusa abban a tekintetben, hogy ünnepélyes színt adott valaminek és azon nyilvános szónoklattal szerepelt.

Egyébként teljes életében és polgármesteri működése egész folyamán elhárított magától minden ünnepeltetést; egyetlen létesítményének rendeltetésére való átadását sem kísérte lakoma, vagy egyéb ünnepélyes külsőség. Zajtalan, becsületes munkálkodásának sem kezdetén, sem befejeztekor harsonák nem harsogtak, dikciók el nem hangzottak, egyetlen alkotásának falán sem diszeleg arany betűkkel márvány táblába vésett neve, — de a vezetése alatt közel 30.000 lakósuvá fejlődött város minden egyes polgárának szívében egész melegséggel él emléke és kegyelettel

érzi iránta való háláját és szeretetét, míg puritán egyéniségét, ernyedetlen munkásságát példaként tiszteli.

XIV.

Németh István (1849. szept. 28 — 1911. szept. 24) egyéniségének és jellemének megértése alig szorult analysisre, nyitott könyv volt, melyből mindenki olvashatott.

Az ő helyes és igazságos méltatására szükségesnek találjuk mégis annak megállapítását, vajjon az előzőkben ismertetett munkásságának iránya és eredményei a véletlennek, az előre át nem gondolt ötlet-szerűségnek és szerencsének voltak-e következményei vagy sem?

E célból ki kell terjeszkednünk arra a program-beszédjére, melyben a polgármesteri szék elfoglalásakor 1905. dec. 24-én működésének irányát kicövekelte és körvonalazta az általa megvalósítandó városfejlesztési és szépitési eszméket.

Munkásságának intensívvé tétele végett mindek előtt „a városi hivatalokból kizárandónak ítélte a napi pártpolitikát.” Ahelyett „dolgozni, buzgón, kitarással, gyorsan, lehetőleg alaposan, de mindig jóhiszeműleg és jóakarattal.”

„A tanács és képviselőtestület az üléseken kivétel nélkül *minden városi közügyről értesül*, mely a város kulturális és anyagi érdekeit érinti; a *legszelebb nyilvánosság előtt lesznek ismertetve azok minden fasisa, aktája, azok körül felmerülő minden nézet és óhaj.*”

„Egy olyan városban, mely *fejlődésének kezdetleges stádiumában*, azon a ponton áll, hogy a *helyes fejlődés alapjait örök időkre szólólag lerakja*, — nagy és nehéz feladatok állanak a polgármester és a többi illetékes tényezők előtt, de a nehézségek legyőzhetők lesznek egyetértéssel, jóakarattal és tisztakezűséggel.”

„Városunk szerencsés közlekedési ponton, vasutak és országutak gócpontján, egy nagy és gazdag vármegyének ugyyszólván közepén fekszik, falai közt vannak mindazon hatóságok, melyek illetékessége az

egész vármegyére kiterjed; ipara jelentékeny, mely az újabban meghonosult gyáriparral nagyban erősödött, — kereskedelme élénk és nagy vidéket birván forrásul, nagy értékek kivitelét és közvetíti: *mindezek a lakosság folytonos progressioját és nagy idegenforgalmat idéznek elő.*"

"Arra van tehát szükség, hogy a hivatalos város, karöltve a lakossággal, a fejlődés ezen alapfeltételeit jól kihasználja, egyfelől a lakosság jólétének emelésére, másfelől alkalmazkodjék azon igényekhez, melyek erészben a város iránt jogosan támaszthatók. Igyekezni kell ennél fogva a városban modern kényelmet teremteni, a közegészség, köztisztaság, külső csin és közlekedés könnyűsége tekintetében."

"Természetes, hogy olyasmit erőszakolni nem lehet, mert mindezt a lakosság vagyoni jóléte és a közszükséglet fogja létrehozni a városi és társadalmi erők összefogásával."

"Tudomásom szerint a város szerény vagyona után csekély közjövdelemmel rendelkezik s minden nevezetesebb szükségletét a lakosság adózásából kell fedeznie; ezt a polgármester soha figyelmen kívül nem hagyhatja, még azon esetben sem, ha a város evidens szükségletei és a legfontosabb kezdeményezések jönnének is szőnyegre."

"Takarékosságot kell meghonosítani a város adminisztrációjában és arra törekedni, hogy a lakosság szorgalma és jóléte teremtsen nagyobb adóalapot; de a súlyos adózás sehogy sem tartson vissza attól, hogy a hasznos beruházásokkal, ipar és kereskedelem lendületet nyerjen."

"Takarékosság alatt tehát nem szűkmarkuságot értek, mely a város vitális érdekeitől is megvonja a szükséges költségeket, hanem költekezni és beruházni csak ott és oly mértékben legyen szabad, ahol a város vagyoni és kulturális érdekeire igazi haszonnal jár."

"A kötelesség buzgó teljesítése, a gyanu árnyékától ment tisztakezűség adhat tekintélyt és közbecsülést a tisztviselőnek és ezt az első tisztviselőnek alárendeltjeivel is meg kell tartatnia."

„A polgármesteri állás nem egyszerű közigazgatási tisztviselő csupán, hanem a nemzet egy kiváló osztályának, a munkás polgári osztálynak, az intelligens demokráciának exponense, mely munkás demokráciából származom magam is és ebben töltöttem egész életemet. Igyekezni fogok társadalmi téren is ápolni a demokrácia erőnyeit és a szabadelvűség követelményeinek megfelelőleg erősíteni rang, állás és vallásra tekintet nélkül a polgárság egyetértését és összefogását a közjóra vonatkozó közös munkában.“

„Minden jelentkező feladat megoldásához ambícióval és jóakarattal fogok, iránytűm mindenben: „a jól megfontolt közérdek lesz.“!

Ha most már ezeket a programbeszédében kifejtett célkitűzéseket és szent ígéreteket az előzőekben ismertetett 16 évi munkássága ütemével és alkotásai-val összevetjük, — akkor a szemtanuként nem szereplő későbbi nemzedéknek is el kell ismernie, hogy a villanyvilágítás, vízvezeték és csatornázás műveinek létesítésével, az északkeleti fensik és tartozékai, a jelenlegi Rákóczi-tér, a városház előtti és Erzsébet utmenti belsőségeknek, a vásártérnek és vásárjogoknak majdnem ingyenes megszerzésével és jól megfontolt okos rendeltetésükre bocsátásával, az új városház és színház felépítésével, az Erzsébet-ut kiképzésével, befásításával és parkirozásával; az Eszterházy-, Németh István-, Tallián Gyula-, Szt. Imre-, Árpád-, Kossuth Lajos-, Somssich Pál-, Kontrácssy- és István-utcák megnyitásával, a főgimnáziumnak a mai helyén keretbe illesztésével, a Máv. Internátusának ideplántálásával nemcsak a modern Kaposvár alapjait rakta le, hanem azokkal kapcsolatos ügyes vételei és előnyös hasznosításai révén a várost gazdaggá, jövődelmi forrásait bőségesekké változtatta, elanyira, hogy e nagyszabásu kezdeményezések adósságok contrahálása és a lakosság adóterheinek fokozása nélkül voltak keresztülvihetők. Megszervezte amellet a tűzoltóságot, avval kapcsolatosan a mentőintézményt, megszorította sz iskolákat, az elemi iskolák költségeinek terhét azonban átvétette az állammal, mint amelynek feladatkörébe esik első sorban a népoktatás, — kibővítette a polgári leány-

iskolát, a népesség beözönlésének és letelepedésének szabadelvű és demokratikus kezelésével és a társadalommal való összefogás útján a megnyitott új kereteket pulsáló élettel, új épületekkel és új adótárgyakkal töltötte be, ami a forgalom növekvését, a város lakosságának vagyonosodását vonta maga után és jutott még az ércalakban bevonult első szobordiszre is.

S mindez megtörtént rövid 16 év alatt szép csendben jóformán észrevétlenül, de mindig a „jól megfontolt közérdek” a „dolgozni, buzgón, kitartással, gyorsan, alaposan és mindig jóhiszeműen és jóakarattal” jelisége mellett, úgy hogy az előre minden részletében átgondolt tervek kivételében soha zökkenés vagy fennakadás be nem következett s mivel a város ezen fellendülésének és haladásának egyetlen fázisát sem jelezte rakéta vagy ágyuszó, a város minden egyes polgára szívét és lelkét jól eső belső melegség járta át ezeknek csendes és örvendetes szemlélete közben, melyeknek eljövételéről különben a tervek, nézetek, óhajok nyilvános ismertetése és tárgyalásuk folytán már sejtéssel birt!

Az előzetesen adott ígéreteinek, programjának valóban nem volt tehát egyetlen pontja, egyetlen szava, amit a terv anyagi tartalmára, akár a munka ütemére nézve a város anyagi és erkölcsi előnyére tetézve be nem váltott volna.

S ha keressük ennek a megfontoltságnak, tervszerűségnek, szintiszta becsületességnek, ernyedetlen munkásságnak, a közért való önzetlen és lelkes odaadásnak, szerénységnek és gyakorlatiasságnak végső gyökérszálaát, — megtaláljuk abban a talajban és légkörben, melyből származott és felnőtt.

Szülei kisbirtokos gazdák voltak, kik az egész évet verejtékes munkában töltötték, földjüket szerezettel művelték és azt sem munkájában, sem vetőmagja mennyiségében és minőségében megrövidíteni nem lehetett. S e becsületes munka eredményét mégis hány-szor semmisítette meg néhány óra alatt a váratlan jégeső, rozsda, tulbó csapadék, aszály, tűzvész, vagy a jószág elhullása!

Az életmódot tehát józan takarékossgal kellett beosztani, hogy minden eshetőségben is jusson és maradjon a fiu kitanítására, a lány kiházásítására, a szülőkölködők segítésére, adóra, öregségre. Léhaságra, cifrázkodásra, parádéra nem tellett. A 48-ik évi szabadságharc utáni súlyos gazdasági és politikai szenvedések, — Németh István ifjúkorában, — az ilyen hajlamokat kiölték volna, még ha feltámadtak volna is.

A becsületes és fárasztó munkával szemben bizonytalan és szerény jövődelmet nyújtó mezőgazdaság és politikai levertség légkörében nőtt fel az ifju és amit iskoláztatásakor Keszthelyen, Pécsen, Budapesten és Bécsben szüleitől hazulról kapott, nem nyújthatott neki alkalmat könnyelmű költekezésre, amiktől szülei és nővére iránti szeretete és kötelessége is visszatartották volna.

A szülői foglalkozás ezen milieujében szivta magába a gyakorlatiasságot, erejét és tehetségét a vállalt feladatra koncentrálni, megkeresni a leghelyesebb, legkevesebb áldozatot igénylő, s a legcsekélyebb kockázattal járó, de legtöbb sikerrel biztató utat, lett légyen az ügyvédi magánmunkálat, avagy köztisztviselői életfeladat a köznek javára. Ott szivta magába azt a lelkiismeretességet, hogy munkássága intenzitása mellett megállapított javadalmazásánál egyebet követelni soha eszébe nem jutott, egy-egy műveletért bármily nagy lett légyen is az, külön jutalmat nem igényelt, de el sem fogadott volna, s mikor a színház elkészültével a város őt és nejét az első padsorokban ingyen jeggyel kínálta meg, azokat visszautasította, mert „avval a gondjaira bízott várost rövidítené meg.”

Herrman Ottó népünk éles szemű kutatója és barátja, „A magyar nép arca és jelleme” munkájában a magyarság kidomborodó tulajdonsága és jellemző vonásaiul a megbízhatóságot, becsületességet, józan ítélő tehetséget, hivalkodás nélküli önértetet, erkölcsi fegyelmezettséget, gyakorlatiasságot, kemény munkával járó komolyságot, nyíltságot és nyugodt határozottságot állapította meg. Négyessy László a m. évi III. egyetemes tanügyi congressuson tartott bevezető beszédében bár hézagosabban, ugyanezen erényeket és

tulajdonságokat tűzte ki a jövő nemzedékre átutalandó feladatul.

Első tekintetre meglepőnek látszhatik, hogy a tőlünk oly messze eső Smith Ádám, a fysiokrata iskola megalapítója, a nagy Széchenyi István angol mestere munkájában (*Wealth of Nations*) szakasztott ily vonásokkal és képben mutatja be a mezőgazdasággal foglalkozó farmert, félreismerhetlen bizonyítékául annak, hogy ily jellemvonásokat maga a mezőgazdasággal való foglalkozás, vagy fárasztó munkájának, szerény jövedelmének, a földhöz való ragaszkodás és szeretet nap-nap után való látása váltja ki az egyénben, legyen az magyar vagy angolszász.

A szabad természetben való élet, a számtalan és folyton változó körülményekhez való alkalmazkodás szüksége több ítéletet és belátást igényel, mint az ipar egyöntetű mechanikai folytonossága; a mezőgazda a minden részletében ismert és dédelgetett földjét javítja, szépíti a legodaadóbb és legfárasztóbb munkával kezeli, — iparból és kereskedelemből mégis száz ember is meggazdagszik addig, míg mezőgazdaságból csak kevés ember jut nagy vagyonhoz.

Németh István a magyar kisgazda közismert erényein kívül egyesítette magában a következetes és fáradhatatlan kitartást, ami főleg a germán népeket jellemzi, úgy hogy vezetéke neve alapján indulva nem térhetünk ki annak feltevése elől, hogy ereiben a német vérből is folydogált valamelyes.

Bármiként álljon azonban a dolog, annyi bizonyos, hogy egyénisége nemcsak önmagának vált díszére, de becsületére vált annak a kisbirtokos osztálynak, melyből származott és példájával megerősítette a politikai és társadalmi mozgalom azon fejleményét és tapasztalatát, hogy a sajnos napról-napra letűnő, különben értékes középbirtokos osztály hivatását és erényeit a kisbirtokos osztályból felnőtt értelmiség van hivatva átvenni és a jövő nemzedékre hagyni.

De könnyen érthetővé válik előttünk, honnét eredt a szép iránti érzeke és a városfejlesztés és szépítés iránti fogékonysága, ha tudjuk, hogy szülőfaluja, Buzsák közel feküdt a Balaton azon pontjához, mely

a fonyódi várdombról oly elragadó képet nyújt az átellenes sphynx-szerű Badacsonyra, a romantikus lovagkorra emlékeztető szigligeti vár omladékaira és a történet előtti időben forrongó és tüzet hányó gulácsi hegy kiégett kráterére. Hányszor élvezhette ezek szépségeit ifju korában, hányszor terelhették ezek a mult és jelennek, a végtelen időnek és végtelen térnek gondolatában való elmélyedésre? De hányszor élvezte és gondolta el ezeket meglelt férfikorában, amikor a munkában kifáradva erőgyűjtés végett oda jött a bélatelepi tornyos villáktól távoleső és közvetlen a Balaton parton az enyém szomszédságában fekvő szerény villájába? S pihenésben is hányszor nyugtalanította a gondolat, hogy a fonyódi dombok mögött elfekvő Nagyberек lecsapolása megtörténjék, a mezőgazdasági kultúra céljaira alkalmassá váljék, iszapját gyógyítási, tűzegét ipari célokra mielőbb felhasználják!

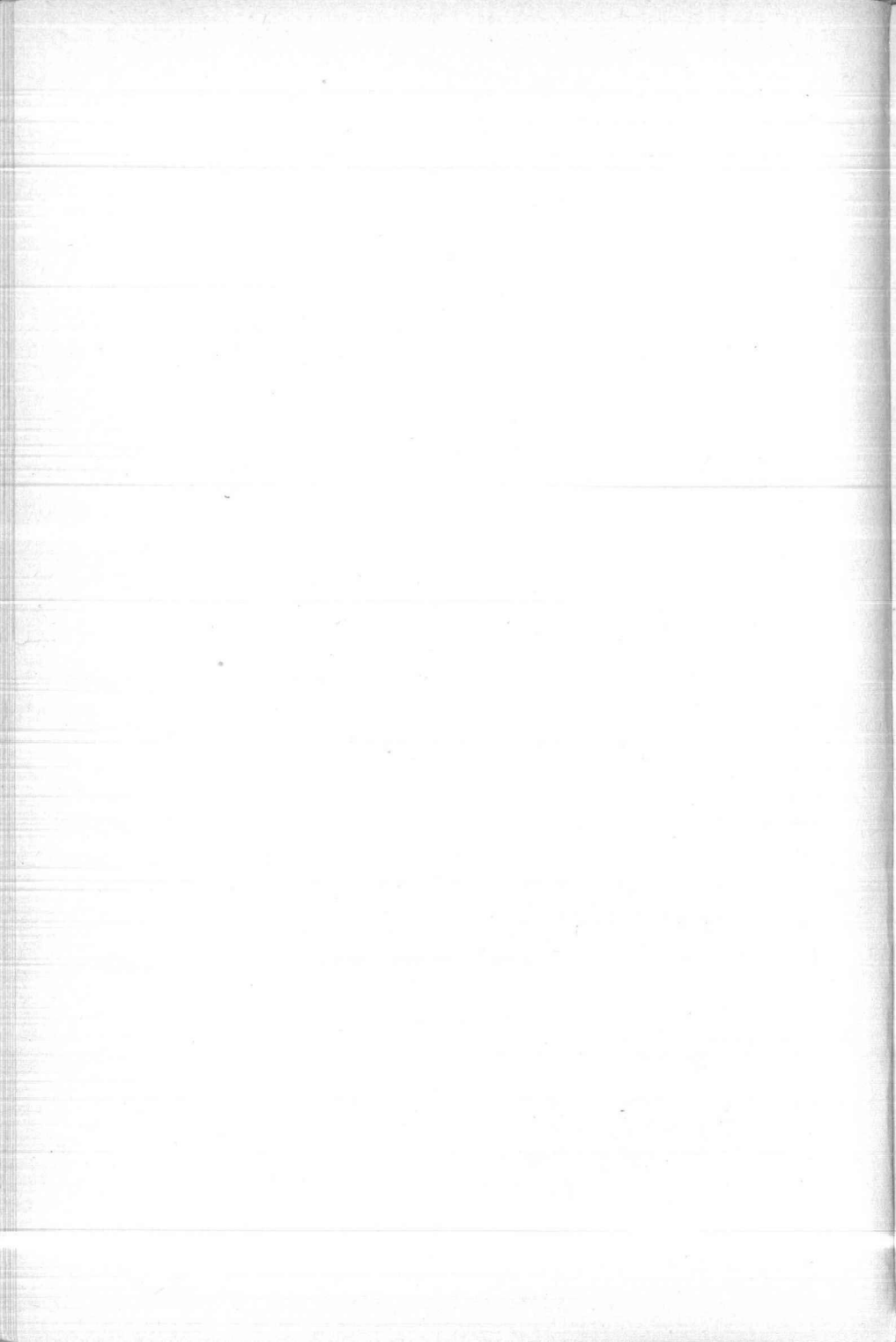
Szemei tiszta és távolbalátását edzették a falusi pusztaság és a Balaton tükrének messzenyuló láthatára; gondolatait mélyítették Keszthelyen a római légiók castellumának s a közeli Hévízen a föld gyomrából előtörő geyserek szemlélete; majd a Mecsek oldalán épült régi műveltségű gazdag város jelenének és török hódoltság emlékeinek látása; e két városban, hol középiskoláit végezte, elvonultak szemei előtt az ősi kultúra és a mai nap kiemelkedő oszlopai.

Látta a rákosi porból máról holnapra elővarázsolt szépséges Budapestünk nagyranőttét, a méltóságosan hömpölygő Dunát, a budai hegyek megkövült báját, — majd a császárváros pazar gazdagságát, átöröklött tudományos és művészeti kulturáját, kör- és sugárutjainak városrendezési tökélyét, népe mesterkéletlenségét, izlésének finomságát és szorgalmát egyetemi hallgató korában; — majd ismét visszatért a lengyeltóti grófi kastély és vadászkerť glaviczai sétányaira, végül a Balatonnak fonyódi partjára!

Irodalmi és elméleti tanulmányain kívül mennyi tápot és fogékonyságot kellett szereznie mindezekből a természeti és művészi szépségekből! Nem egyszer tett hosszabb-rövidebb időre nyuló kirándulásokat nejével együtt a közel Ausztriában és Németország-

ban fekvő városokba. A nyert impulsusok tetterejét fölkeltették és ébren tartották, hogy igyekezzék szűkebb hazáját, vármegyéje székvárosát az elmaradottságból kiemelni és a magasabb nyugati szintet megközelíteni.

Íme ezekből az elemekből alakult ki benne a lelki és fizikai készség, mely arra képesítette, hogy a kis vidéki mezővárost modern város színvonalára emelje, ezek öntöttek beléje újabb és újabb energiát és tüzeltek a szűkebb és szélesebb haza iránti lángoló szeretetét és lelkesedését, a hivatkozás nélküli szerénységet, mely személyétől távol tartotta a külső elismerést és ünnepeltetést, beérvén a becsületesen végzett polgári munka tudatának boldogító belső érzésével.

Fonyód, Kaposvár külvárosa.

1924.

Fonyódot nekünk, kaposváriaknak voltaképen dr. Szaplanczay Manó a múlt század utolsó évtizedében fedezte fel, aki a felvidékről került a marcali járási kózkórház élére és onnét *Tallián* Béla akkori főispán hozta be Kaposvárra megyei főorvosnak. Mint felvidéki embernek, ujság volt a Balaton tava és szépsége.

Akkor még nem volt meg a Kaposvár—fonyódi helyiérdekű vasut és Fonyódnak állomása, sőt, megállóhelye sem volt a Déli vasutnak ezen a pontján és a vonatok egymást a Boglár és Szentgyörgy közti hosszú vonalon, a később Mária-telepnek nevezett hely körül „*Balatonszentgyörgyi kitérő*”-nek nevezett helyen kerültek ki s így nekünk, kaposváriaknak, alkalmunk sem volt Fonyódon megfordulni s ha talán abban az időben még, amikor a Kelenföld—fümei vonal nem létezett és az akkori Zákányon, mostani Gyékényesen át a Déli vasuton utaztunk Budapestre és a vonat ablakán át kitekintve, véletlenül az átellenes felséges badacsonyi panorámát láttuk, — nem voltunk tudatában annak, hogy Fonyódnak nevezett ponton haladtunk keresztül.

Szaplanczay vadászember volt, aki sokszor megfordult e minőségben a Marcali és Lengyeltóti közt elterülő u. n. Bozótban, illetve Nagybereken, mely akkor még távol állott a mostani nagyszabású állami lecsapolási műveletektől és gazdag volt vizimadarakban (vadréce, szárcsa, kócsag stb.), de jóbarátságban és társadalmi érintkezésben állott a lengyeltóti értelmiséggel, nevezetesen dr. *Berzsenyi* Sándor főorvossal, *Plachner* Sándor főszolgabíróval, *Berzsenyi* Gerő, *Riczinger* János, *Németh* István ügyvédekkel stb., akik azon tul, hogy vadászok is voltak, — vendégeiket fonyódi kirándulásra szokták meghívni halpapríkásra.

Ezek szolgáltak alkalmul Szaplenczaynak, hogy megismerje Fonyódot, megismerje a Balatont, annak felséges vizét, fürdőjét, homokját és halát; azon a ponton bájolta el az átellenes zalai part páratlan látkepe, a sötét sphinx-szerű Badacsonnyal közepen, a tőle jobbról őrtálló és elcsendesedett szelid, kupalaku vulkánnal, a gulácsi hegygel, balról pedig a szigligeti tetőn a bájos váromladékkal, melynek éles körvonalait a juliusi nap glóriával veszi körül.

Szaplonczay azonban nemcsak érezni, élvezni tudta a természet szépségét és érzését nem zárta magába, hanem lelkesedését átöntötte környezetébe, ebben tért el Fonyód imadásában attól az elődjétől, aki Szaplenczayval együtt, de évtizedekkel korábban Fonyód iránti szeretetből szintén Fonyódon temettette el magát.

Ez a Fonyód-imádó elődje az a *Wodianer* Rudolph „pesti nagykereskedő és pusztaberényi birtokos” volt, aki 1856. májusában temetkezett sírfelirata szerint abba a csendes völgybe, mely a mostani vasutállomástól a Bélatelepre vezető út mellett fekszik és sírját a gyalogfenyő és bodza ma annyira benőtte, hogy a kutató turista is alig tud ráakadni.

Szaplonczay a tett embere volt és lelkesedésével magával ragadta *Márffy* Emil földbirtokost, akivel együtt utóbb a kaposvári Nemzeti Casinót is életre hívta, *Csorba* Ede, *Vaszary* János, *Tevely* Béla, *Krizsanits* József, *Matolcsy* József kaposvári ügyvédet; *Folly* József főügyészt, dr. *Szigethy* Gyula János kórházi igazgató főorvost, *Chernel* Gyula földbirtokost, *Darnay* Béla kereskedőt stb. és alig egy évvel azután, hogy ezek Szaplenczay vezetése mellett hosszú kocsisorokban indulva, Fonyódon közvetlen szemlét tartottak és magukba szívták Fonyódnak és a Balatonnak szépségét és megittasultak attól, — megindult a villaépítkezés a fonyódi hegy hosszú vonalán, melyet ma Bélateleppnek neveznek és ahol a telkeket gróf *Zichy* Béla lengyeltóti földbirtokostól szereztek meg kapcsolatosan az élelmezésre vonatkozó kedvező megállapodásokkal.

A Kaposvár—fonyódi helyiérdekű vasut elkészültéig a fonyódi Bélatelepp ezen első és ősi villatelepesei

még éveken át kocsikon jártak oda nyaralásra és szállították társzekereken holmijaikat.

Már a Kaposvárról oda induló Hév. kiépítése előtt a kaposvári villatelepeselek vállvetve dolgoztak Béliatelep kiépítésén és szépítésén; kertészetileg *Schillhán* János Franciaországban is tanult kaposvári park-kertésszel képeztették ki; szelid hajlású szerpentinutakat vezettek a hegyről a tóhoz, ahol a strandot kellemes lejáratu kabinokkal látták el; utakat, tereket létesítettek a villák előtt, közvilágítást és nagy tartályú vízvezetékét a hegyoldalban.

Igy született meg a mai szép Béliatelep.

Volt természetesen egy kis kilengés és magyaros paszománt is a lelkesedésben és a parádés tornyok a legtöbb villán a szelek miatt éveken át sok foltozó munkát adtak a kaposvári bádogos iparosoknak és csak elvétve épült oly okos és gyakorlati előrelátással, mint a dr. Szigethy János villája.

Hogy Béliatelep virágoskertként kinőtt a földből, azzal együtt megváltozott Fonyódnak egész képe is. A lakossága addig egy-két régi birtokos halászcsaládon kívül (Keresztes, Dobosi, Kelemen, Kovács stb.) többnyire a munkából visszavonult gazdasági cselédemberek voltak, akik itt 40—50 frtért a villatelepe-sektől elforduló déli, keleti és nyugati lejtőn, ahol a szélről óva voltak, szőlőt vásároltak és hajlékot tömtek maguknak s ha a hal a hálót kerülte, vagy a kis szőlő nem vallotta meg a termést, akkor bizony nyomorogniok kellett. A fonyódi vizek halászatának ősi bérlője Rosenberger Mihály volt, aki bár az 1871-i bécsi világkiállításon balatoni halával, fogásával ki-tüntetésben részesült, szerény eszközökkel kis keretben dolgozván, bőséges munkaalkalmat nem adhatott és amikor a filoxera is fellépett, a fonyódiak kezdtek onnét, főleg Szlavóniába kiköltözni és egy-egy szőlőt 30—40 forintért lehetett megvásárolni, ennyiért vette meg a magáét Berzsenyi főorvos is, melyen villáját felépítette.

Fonyódnak nyaralóvá és fürdő-teleppé alakulása állította meg ezt a kivándorlást és elértéktenedést.

Népe addig szelid, kevés igényű, becsületes halásznép volt, mely inkább a finn-osztyák atyafiságra emlékeztetett, mintsem igazolta volna jellemével azt a hagyományt, hogy a pogányság utolsó maradványa, amikor *Szent István* hadai Somogyvár vidékén *Kupa* vezért levertek, a fonyódi dombokra menekült és azok berkeiben áldozott tovább régi isteneinek.

Az új telepesek, a nyaralótulajdonosok készséges és szorgalmas segítőtársakat leltek bennük építő munkájukhoz.

Megindult csakhamar a vármegye kezdeményezésére és költségére a fonyódi kikötő építése, melynek első molóját *Scholcz Gyula* műszaki főtanácsos szép-érzéke tengelyével egyenesen neki irányította a gulácsi vulkánhegy merőleges középvonalaának; ez esztétikailag igen jól hat, de észak-déllel esvén egyvonalba, a leggyakrabban járó északi szelek miatt kikötésre kevésbé tette a molót alkalmassá, elannyira, hogy az első halászati gőzhajót, mely este a moló fejénél kikötött, reggelre súlyos betegen kellett dockra szállítani.

Utóbb az állam vette át a fonyódi kikötő építését és gőzkotróval kimélyítette a parti részt, az egyes molót kiegészítette egy pipahajlásuval, úgy hogy a hajók és a csónakok most már nem a moló fején kénytelenek kikötni, de közel a szárazföldhöz a moló lábán és a kikötő így kiépítve, kapcsolatba hozatott a parton levő vasúttal, úgy hogy a sineken járó két gőzdaru emelheti a Badacsonyból jövő uszályokból a bazalttörmeléket a vasúti kocsikba, hogy a köszegény Somogy belsejében a közutak építésére és burkolására használtassék.

Fonyódnak fürdőteleppé váltaival és fejlődésével esik össze, hogy a Balaton tavának halászata kivétellett a szanaszét elszórt bérlők kezéből és *Purgly* vármegyei birtokos kezdeményezésére a „Balaton tavi halászati r.-t.” kezében összpontosult, melynek főtelepe Siófokon van, míg a tó nyugati felére nézve Fonyódon, ahol az u. n. Szt. Pétertelep *Reé István*, székesfehérvári főkapitány fia és első ottani halászati felügyelő vezetése alatt épült a keleti csatorna mellett. *Reé* bátor sportember is volt és nem érte be halászattal,

nem érte be télen a fonyódi gyermekek által kultivált „fakutyákon” való szánkázással (e fakutyák szántalpra erősített székek, melyeket a rajtúl szeges botok hátratasztásával lök előre a jégen), sem a korcsolyával, hanem vitorlákkal ellátott vasszánon repült a rianásokon át Keszthelyig és onnan vissza; igaz, hogy egyik ilyen merész kirándulása alkalmával csak derék halászainak köszönhette élete megmentését.

Ebbe az időbe esik, hogy Fonyódon megnyílt az első népiskola *Török Pál* odaadó, lelkes első tanító vezetése alatt abban az épületben, amelyet a jelenleg is rajtalevő felirat szerint az ezeréves Magyarország fennállásának emlékére Basch Fülöp fonyódi birtokos építtetett.

1894. évben elkészült a Kaposvár—fonyódi Hév. vasut is és a „Fonyódi fürdőtelep” néven ismert első állomás főnöke *Wanka Ferenc* volt, a Somogy megyei Takarékpénztár főpénztárosának fia, aki a lengyeltóti járásbíróval, *Kölgyessy Kálmán*nal a Balatonban való fürdőzést évenként március elsejével kezdte és november elsejével végezte. A Hév. r.-t. a vasuti forgalommal járó épületeken kívül az állomás és kikötő közelében egy emeletes szállodát épített s annak első vezetői az előnyösen ismert *Vadkerty-fivérek* voltak. Ők építették a moló közelébe a fürdőházat számos kabinjával a nyaraló és kiránduló közönség számára.

A kaposvár—fonyódi vasuttal került bele voltképpen Fonyód az igazi forgalomba. Ujabb elemeket, újabb rajokat hozott ez oda. A pécsi Krasznay Miklóst, a szigetvári Duchon Ödönt, a győri Wollnhofert, a dombóvári Paál Józsefet, a nagykanizsai Szekeres doktort, akik mind Bélatelepre vonultak; míg Kacs Kovics Lajos csurgói főszolgabíró és későbbi alispán vezérlete alatt, csurgói tanárok, ügyvédek ütöttek nyári tanyát a dombtól Máriatelep felé nyugatra eső homoki részen és kapcsolták össze a nyaralást ugyanolyan homoki szőlőkultúrával, aminőt Darányi földmiv. minisztersége alatt gróf Széchenyi Imre somogyvári földbirtokos kormánybiztosi minőségben B.-Berény és B.-szentgyörgy vidékén a Balaton menti homoktalajon

a filoxera által Zalából kizavart és idetelepített szőlősgazdákkal gyökereztetett meg.

Akkor jött Fonyódra a fejlődése nagy kárára korán kidőlt Major Béla székesfehérvári orvos és gróf Zichy Nándor környezetéhez tartozott néppárti képviselő, aki megvásárolta a Bélateleptől keletre, a régi falutól északra felkő erdős heggyerget és építette oda Simonyi-Semadam-féle jelenlegi villát s az ő fáradozása és áldozatkészsége folytán épült fel az ő telkén nem messze a falutól a hegytetőn az a művészi kivitelű, faragott kövekből készült gyönyörű kis kápolna, amelynek rosszul konstruált boltozata egy éjjel beomlott. Annak helyén épült az új és régi telepések vállvetésével a jelenlegi kibővítve az izléses paplakkal. Major Béla vágatta a szép serpentine-utat a falu felől a tóhoz vezető hegyoldalban, amely maig is tóra járó utja a faluban és vendéglőkben nyaralóknak. Major halálával az ő általa vásárolt és megkezdett erdős hegytető Bihar alezredes hadbíró és dr. Wellisch cs. és kir. ezredorvos özvegyeik tulajdonába ment át.

Egy további raj lepte el a fonyódi hegynek a vasuti állomáshoz és kikötőhöz közel eső keleti lejtőjét a „réti fogásban” és az állomás átelleni parti részletet, egyebek között Németh István kaposvári polgármester, Ujváry apátplébános, Scholcz Gyula műszaki tanácsos, e sorok írója, Ritter Ottó Máv. gépgyári aligazgató, Berzsenyi Sándor járásorvos, Sautner zeneakadémiai tanár stb., akik már szerényebb kivitelben építkeztek, de a tó közvetlen közelében kívántak pihenni, hogy pár lépésre legyenek a homoktól, a fürdőtől és a csónakjuktól, de egyuttal a működési terükhöz és kötelességükhöz való hazatérésre a vasuti alkalmatossághoz.

De nemcsak a nyaralók, szálloda, kápolna, kikötő, halastelep, stb. és üzemük látta el fokozódó munkával és keresettel Fonyódnak visszatelepedéssel szaporodó népét s emelte az ingatlanok értékét, öregbítette fejlődését, kulturáját, — de Plachner Sándor hivatása magaslatán álló főszolgabíró kereszttülhajtotta a meredek utak leszállítását, kövezését, járdák készítését, szegélyezését, sőt egyhónapi elzárással fenyegetve

osztotta ki az ingyen facsemetéket, gyümölcsfákat és szorította gyümölcstermelésre a maradi lakosságot. Az ő érdeme a róla elnevezett Sándor-telepen diszló és híressé vált fonyódi gyümölcs.

Kvassay Jenő min. tanácsos és a földmiv. minisztérium viziosztályának érdeme, hogy az állam az érdekelt Bozót-tulajdonosok bevonásával elkészítette a Fonyódtól délre huzódó berek kiszáritási tervezetét és végrehajtását. Az ő kutatásáig az volt a nézet, hogy a Balaton vize táplálja a mélyebben fekvő berek vizeit. Ő körcsatornával összegyűjtötte a csapadék- és talajvizeket, azokat sugárcsatornákon át egy központba vezette és onnét hatalmas gépszivattyúkkal löketi a víztömeget Balatonszentgyörgy felé a Balatonba, aminek máig elért hatása nemcsak az, hogy további és további területeket hódított a berekből, és tett fokozatosan legelővé, majd rétművelésre, végre szemtermelésre alkalmas talajjá, — hanem most már 1924-ben oda értünk, hogy teljesen kipusztította Fonyódon és vidékén a szunyogokat s egyéb vizi rovarokat, velük együtt természetesen a vízi vadakat is, amely rovarok kezdetben a vihar bekövetkezte előtti órákban igen kellemetlenné tették az ottartózkodást. Ma már a szunyoghalók kimentek a divatból s eltűntek az ablakokról. E lecsapolási műveletek tették lehetővé a tőzegtermelést amerikai gépekkel és amerikai arányokban, ami viszont oly energiaközpont felállítására nyújt biztató kilátást, amely olcsó villanyvilágítással látja el pl. Kaposvárt is és hajtóerővel a fonyódi Hév. és majdan balatoni körvasutat.

Az államtól, megyétől és a kívül álló társadalomtól jött fejlődési lökéseket Fonyód lakossága is hamarosan megértette és a helyzet magaslatára emelkedett.

Az egyszerű halásznép gyermekeiből egy emberöltő alatt ügyes és szorgalmas kereskedők lettek úgy, hogy Fonyódon az összes iparágak már képviselve vannak, az építőmestertől a fényképészig; többes számban vannak ott asztalosok, lakatosok, szabók, cipészek, a Hangya kirendeltségén kívül számos üzlet, több mészárszék, pék stb. berendezkedett villany-

világításra, távbeszélő állomása három helyen, távirója négy helyen működik, postahivatala is kettő van; a kikötő melletti vasutállomáson kívül megállóhelye van Bélatelepen és Máriatelepen. A derék kakastollások a faluban levő laktanyájukból örködnék a közbiztonság fölött. Fejes és Angyal első bérkocsisokon kívül számosan teljesítenek ilyenmü szolgálatokat, nem is említve *Zichy* grófnak állandóan rendelkezésre álló társaskocsiját.

Az időnyen kívül *Szaplonczaynak* és *Márffynak* sokat látogatott kedves tanyája volt, *Schallernak* Hulam nevezetű legelső kurtakocsmája; az elsők közé tartozott még a Rosenberg-féle Szarvas-vendéglő és ezeket követte *Fittler* Kamill műépítész által gyönyörűen elhelyezett Sirály-szálló és vendéglő a nyugati hegyoldalban; a Vasuti-vendéglő lent a kikötő előtt és mellette a Szokoly-féle étkező; míg fent a doktor Major-féle hegynyergén az erdőben kellemes fekvéssel és beosztással felépült pensio rendszerű „Lajos-lak”.

Amíg eleinte Márffy Emil, Tevely Béla, Chernel Gyula motorhajóján kívül egyebet alig lehetett látni a kikötőben, még a legegyszerűbb kiel-csónakot sem, addig e század első évtizedeiben vígan jártak ott a Balaton-tavi Gőzhajózási Társaság kiránduló hajói, állandóan járatok közlekedtek naponként két ízben is Fonyód és Badacsony között; be-benéztek oda a Balaton minden pontjáról kiránduló magánhajók, vitorlások, úgymint motorcsónakok és Zsoldos Péter kikötőőr tucatszám bocsájthatja kisebb-nagyobb evezős társaságnak élesfenekű és vitorlás csónakjait rendelkezésre.

Ily méretű fejlődésben Fonyód nem férhetett már meg korábbi közigazgatási keretében sem.

Tudni kell ugyanis, hogy Fonyód a telepések megszállta után is a jelen század elejéig Lengyeltóti községnek volt kiegészítő része és voltaképen avval együtt képezett egy községet. Lengyeltóti község bírája és előjárósága volt Fonyódé is és Fonyód községi adója a lengyeltóti községi pénztárba folyt és ott első-sorban Lengyeltóti céljaira használtatott fel.

E türheterlen helyzet ellen Fonyód lakossága a telepésekkel az élükön, állást foglalt és leküzdötte

a lengyeltóti ellenáramot. Szaplonczay vezetésével télvíz idején kellett szavazásra mennünk Lengyeltótiba ; ott volt Fonyód legifjabb gazdájától legvénebb özvegyéig, mindenki, kellő számban és pár hét múlva gróf Tisza István közbenjárására Fonyód önálló község lett és határa Pusztaberénytől a Balaton felé nyulik és a Szent Péter halászteleptől a fonyódi dombokon tul, nyugatra terül el, Mária-telepet is magábafooglalva.

Fonyód evvel, mint vízimadár kelt saját szárnyaira, a fürdés és nyaralás által előirt saját céljainak él, a szárazföldi anyatesthez most még csak régi, derék körjegyzője, Kovács Lajos személye fűzi és ha ő beleun vagy belefárad a körjegyzői teendőknek Fonyódon való ellátásába, akkor Fonyód hivatva lesz önmaga iránti kötelességből egy lépéssel tovább menni és nagyközséggé átalakulni, külön községi jegyzővel, akinek magasztos feladatává válik majd a fürdőtelep fejlesztési és igazgatási teendőit modern előljárássággal karöltve a mai kor igényeinek megfelelően ellátni.

A fejlődés ezen fokán találta Fonyódot 1914. évi július 25., amikor öreg királyunk, Ferenc József, „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam” jelszóval fegyverre szólította mozgósítási parancsával a nemzetet.

Egyszerre szétrebbent mindenki és üresen maradt Fonyód. Megállt a munka, megállt a mulatság, megálltak a hajók, megálltak a vonatok, csak a különvonatok jöttek egymásután a Déli-vasuton az eleinte előirt lassu tempóban és lányok, asszonyok virágokkal, gyümölcscsel, kaláccsal futottak a vonatokhoz, hogy felékesítsék, megvendégeljék vitézeinket; nemcsak honfitársainkat, hanem a jóra való karinthiaiakat és Tirol lelkes fiait.

Mindenki lelkesült és biztos volt a győzelemben. Ki gondolhatott akkor arra, hogy Anglia, Amerika, sőt az egész világ ellenünk fordul és sorsunk az lesz, amit Trianonban diktálni fognak nekünk s ahova jutottunk ! ?

A háboru izgalmai testileg, lelkileg megtörttek és sirba vittek sokat azok közül, akik Fonyódot szerették, örömeiket ott élvezték és elköltözték örökre,

mielőtt a dráma utolsó felvonását megérték. Elköltözött Márfy, Szaplonczay, Csorba, Chernel, Major, Németh István stb. Szaplonczay betegen vitette magát haza Fonyódról és „Isten hozzád szép Fonyód” szavakkal búcsuzott el a tótól, hogy pár hét múlva koszorúkkal borított koporsóban hozza vissza a különvont Fonyódra és Bélatelepen, fenn a hegytetőn örök nyugalomra térő barátjuktól vegyenek búcsút tisztelői és hozzátartozói.

A háboru és utánakövetkező forradalmak természetesen Fonyódot is megállították a fejlődésben, melyben Szaplonczay visszahagyta. Ezeknek viharai végigszáguldoztak rajta, villákba behatolt az erőszakos foglalás, sőt fosztogatás, a tulajdont nem tekintették szentnek, a telepeseeknek nem volt sem kedvük, sem módjuk, sem idejük a Balaton mellett nyaralni és kifosztott, összezuzott berendezésű villájukat felkeresni.

Az utak elromlottak, a kertek gondozatlanok, az épületek tatarozás után kiáltoznak, a vonatok éveken át alig járnak, a kikötőbe alig téved hajó, a badacsonyi hajójárat megszűnt, a moló pusztulásnak indul s csak a háboru kezdete utáni tizedik évben jutnak oda a kedélyek, amit a franciák úgy fejeznek ki: *On revient toujours à ses premiers amours.*

Ezt elősegíti az a körülmény is, hogy megcsontított hazánk egyetlen nagyobb szabású fürdő- és nyaralótelepe a Balaton vidékére zsugorodott s ennek következtében aránytalanul nagyobb számban keresi fel a közönség, mint az eddigelé történt s akadnak edzett lelkű s energiájú férfiak, akik felveszik a zászlót ott, ahol az elődök kezéből kiesett és Ripka Ferencben, a főváros kormánybiztosává kinevezett gyárigazgatóban Fonyód méltó utódját látja Szaplonczaynak, gróf Jankovich Bésán Endre öreglaki földbirtokosban pedig Márfy Emilnek.

Ripka átvette a Bélatelep igazgatását és ezzel visszatért oda a rend, a gondozottság és a szépség. Amint velünk, a kaposváriakkal Szaplonczay, úgy ismertette és szeretettette meg Fonyódot Ripka a budapestiekkel. Az ő révén került oda *Gordon*, a Déli vasut igazgatója, *Törley Dezső* és építtette *Buzáth*

alpolgármester finom izlésű villáját a Sirály közelében, sőt nem vélünk csalódní, hogy *Bethlen* miniszterelnök, *Rakovszky* belügyminiszter fonyódi nyaralása és *Vass* miniszter lejövele is őreá vezethető vissza; legalább erre enged következtetni a főváros kormánybiztosává történt későbbi kinevezése, ami talán éppen a fonyódi miniszteri tanácskozásoknak eredménye volt. Nem szokásunk bárkit is gyanúsítani, de nem térhetünk ki azon gyanu kifejezése elől, hogy *Vass* miniszter autójának a Balatonboglár és Fonyód közti uton való elakadása és bivalyokkal Fonyódra vontatása alkalmat kívánt adni arra, hogy az ottani utak járhatatlansága kitapasztalásával a népjóléti miniszternek okvetlenül nyújtson módot közmunkával való felépítésére, ha már erre a helyi hatóságok nem gondoltak. *Ripka hozta össze a veszprémi Balatonérdekeltséget* a hosszú feszültség után Fonyódon, amikor az almádiak *Óváry* vezérlete alatt 120 tagból álló társaságban e nyár folyamán ismét nálunk megjelentek. Ripkának köszönhető a fonyódi plébánialak izléses fölépítése, a plébánia javadalmának biztosítása és egyelőre adminisztrátorral való betöltése. Az ő körültekintését és tárgyilagosságát dicséri, hogy a legutóbbi községi képviselőválasztáskor összehozott többséggel sikerült neki a község vezetéséből az oda nem illő tulkapásokat kiszorítani és evvel is Fonyód egész közönségének szeretetét kiérdemelni, amiről az a lelkes üdvözlő irat is tanuskodik, amelyet Fonyód község előljárósága névnapja alkalmából intézett hozzá és a napokban az Uj-Somogy hasábjain is közöltetett.

Igy vált Ripka méltó utódjává Szaploneczaynak.

Gróf *Jankovich* Bésán Endre öreglaki földbirtokos ugyanoly fajta grand seigneur, mint Márffy volt. Autót, motorhajót, sőt hydroplánt tart ott magának és szárazon, vizen és víz felett a levegőben vízi kirándulásokra előkelő vendégeit és kedvelteti meg velük a Balatont. De itt nem áll meg, hanem van szíve és érzése is mások baja iránt épen úgy, mint Márffynak. Öreglaki birtokán fürésztelepet, asztalosműhelyt, husfeldolgozó üzemet létesített, úgy hogy olcsó butorokat, fűtőanyagot stb. bocsájt a közönség rendelkezésére.

Fonyódon egy reggelre modern hűtéssel és tisztasággal husüzemi kirendeltséget állított úgy, hogy a marhahús árát máról-holnapra nem kevesebb, mint 12.000 koronával süllyesztette le, ami maga után vonta a baromfiak árának csökkenését is.

Ha most már Fonyód multjából és jelenéből következtetéseket akarunk vonni a jövő feladataira, akkor első helyen áll az, hogy *Fonyódot Kaposvár külvárosává kell tenni*. Ami kapcsolatos avval, hogy az utazás gyorsabbá és olcsóbbá tétessék. Erre nézve önmagától kínálkozik az alkalom, hogy az ott megindult tüzegtermelésből energiaközpont létesíttessék, mely a Kaposvár—Fonyód közti vasutat villanyos berendezésüvé alakítja át és amellettt városunk villanyvilágítását is elláthatja, ha már az államvasutak maradiságukból ki nem zökkenhetők és nem gondolnak ott arra, hogy a Dráva sodrát Zákánynál turbinák révén fokozva tegyék alkalmassá a Budapest—Gyékyényes közti vasutnak villanyos üzemmé átalakítására és evvel egyidejűleg a közbeeső városok villanyvilágítására. A tüzeg ugyanis volumenéhez viszonyítva, súlytalan voltánál fogva alkalmatlan a vasuti szállításra és gazdaságosan csakis termelése helyén dolgozható fel energiakészletté. Elvégre Kaposvár ma már elég nagy határszéli város, ahol a megélhetés intenzivebb pihenést igényel: a munka szinteréről a pihenőhelyekre gyorsabb és élénkebb cserét föltételez. Így van ez Milano és az olasz tavak, Brügge és Blankenberghe, London és Brighton stb. között. Mindez nem zárja ki azt, hogy akinek módjában van, nyaralója is legyen a Balatonon.

A kaposvári és mögöttes sportegyleteknek is elsőrendű feladata volna Fonyód és a Balatonnak felkarolása a vízi sport szempontjából, értve alatta a regatták rendezését, uszást, evezést, vitorlázást, motorhajózást és hydroplánkezelést.

Jó szomszédaink által elvett Adriánk hijján a magyar tengerészt a Balaton vizén kell felnevelni,

hogy készen álljon, amikor az idők arra a jelt megadják. Nem nevetséges-e, amikor a „Balatonvidéki uszóverseny”-t a kaposvári Strandfürdőben tartják meg és egy pohár vízben akarnak vihart csinálni!? Ha a fiatal cserkészek sátoztáborban 3—4 helyen is campirozhatnak heteken át Fonyódon, akkor meg lehetne és meg kellene e kérdést gyorsjáratu vasuti motorkocsik bevezetése előtt is oldani, amikor a fonyódi *Kelemen* fiukban végzett tengerészek állanának tanítóként is rendelkezésre, a kikötőör csónakjaiban pedig erre való eszközök.

Fonyód belső kiépítésére mellőzhetetlen, hogy külön jegyzővel nagyközséggé alakuljon; a jegyző biztatná meg a fürdőzési és nyaralási ügyek igazgatásával, a telepek gondozásával, a fürdőzők és nyaralók lakás és ételmezési igényeinek ápolásával, az utak rendben tartásával, a turistautak, kocsiutak, autóutak megfelelő színes jelzéssel való ellátásával, úgy, amint ez külföldön minden legkisebb helyen látható. Nyomatott ismertetések szétosztása, megfelelő kirándulási célpontok kitűzése, hosszabb, rövidebb leírással (Várhegy, Szivattyutelepek, Halásztelep és halászat, Szaplonczay és Wodianer sírja, Somogyvár: Kupa vezér, Nikla Berzsenyi Dániel sírjával, Badacsony Kísfaludyházzal, Tihany, Sümeg, Veszprém, Keszthely, Héviz stb. stb.). Fonyód ma a halászati teleptől, Sándor-telepen, a régi falun, a Major- és Bélatelepen át, Mária-telepet is beleértve, 6—7 km. hosszúságban nyulik el a Balaton szélén. Külön érdekeltsege van mindegyik telephelynek, mert mindegyik hely külön-külön kezelték más és más időpontban és egymással nem képeznek összefüggő láncolatot. Külön építő egyesülete van Bélatelepnek, Sándortelepnek stb. és akármi odaadással dolgozik is e részben *Ripka* Ferenc és *Bernáth* Elek, ha nincs községi jegyző-fürdőigazgató, aki a különálló részeket egy egységbe foglalja és központosítja, az ellentétes érdekeket tárgyilagos magaslatból ki nem egyenlíti, — Fonyód modern kifejlődése csak lassu tempóban haladhat előre s addig mindig meg fog történni, hogy a tó partjának minden része kellő gondozásban nem részesül és *Gunár* vezérhajóval az élén

néha-napján 25 egységből álló *libaflotta* futhat be a fonyódi kikötőbe vagy a fürdőzők közé.

A vármegye a Somogy—Zala közti összekötő vonal tekintetében még mindig a szántódi rév közlekedését tartja első helyen. Pedig hát a fő forgalmi vonal ma már Somogyból Zalába és vissza a Kaposvár—fonyódi vasutvonallal van kijelölve, de a Balaton partján, Fonyódon épp úgy, mint Badacsonyan meg is akad, mert hajójáratok nincsenek, jöllehet mindkét vármegye segíyezi a Balaton-tavi gőzhajózási társulatot, mindkét parton egymással szemben kikötő várná készen a befutó hajókat és Fonyódon a kikötő első molóját is maga Somogy vármegye építtette és tőle vette át a kormány. A hajójáratok bevezetésére és a kikötők kijavítására nézve a vármegyének és kormánynak közösen kellene megtenni a szükséges lépéseket és ha a kormány meg nem mozdul, a vármegyék feladata volna, hogy oda felirjanak. A közutak felépítésére szükséges közetekkel elsősorban Badacsony látja el Somogy vármegyét; ott vannak a hires bazaltbányák és zuzók s ott vannak a kirakásra és berakásra szükséges berendezések. Az időszaki munkásokat, főleg az aratáshoz Somogy vármegye elsősorban a zalai szőlőkből rekrutálja; ezek gabonakeresményükkel Fonyódig elérkeznek és nem képesek hajón egy félórányra fekvő otthonukba hazajutni.

De legyen elég ebből, hogy a jövő feladataiból csak a főbbeket és azokat is nagy vonásokban tettük szóvá.

Egy azonban bizonyos, hogy bármiként alakuljon a jövőre nézve Fonyódnak az állam, vármegye és egyes vezérek részéről való felkarolása, — Fonyód gyors tempóban fog fejlődni par la force des choses, panorámájának lebilincselő bája, vízpárás levegőjének, a Balaton vizének s homokjának idegzsongító, gyógyító és erősítő, testet lelket edző hatásánál, kiránduló helyei sokaságánál, terepe változatosságánál fogva, úgy hogy pár évtized alatt a balatoni nyaralásnak és fürdőzésnek ez válik középpontjává.

